

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

**VLIV NĚMECKÉHO-MATEŘSKÉHO JAZYKA NA
VÝSLOVNOST ČEŠTINY**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Eva Doležalová

Navazující magisterské studium pro SŠ, obor NJ – ČJ

Vedoucí práce: PhDr. Jaroslava Nováková, Ph.D.

Plzeň, 2015

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 2015

.....
vlastnoruční podpis

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucí mé diplomové práce PhDr. Jaroslavě Novákové, Ph.D., za odbornou pomoc, cenné rady a čas, který mi věnovala. Dále bych ráda poděkovala Mgr. Sonje Heinrichs za možnost provést na České škole Karlsruhe výzkumnou část této práce. Děkuji i své rodině a přáteli, kteří mě během psaní práce podporovali.

Obsah

1	Úvod	1
1.1	Metody práce	2
2	Komparace germánských a slovanských jazyků	4
3	Zvuková stránka řeči	9
4	Klasifikace německých vokálů a konsonantů	15
4.1	Systém německých vokálů	15
4.2	Systém německých konsonantů	21
5	Klasifikace českých vokálů a konsonantů	27
5.1	Systém českých vokálů	27
5.2	Systém českých konsonantů	33
6	Čeština jako cizí jazyk	44
6.1	Specifika při osvojování češtiny jako cizího jazyka	45
6.2	Nejčastější problémy při výslovnosti češtiny jako cizího jazyka	46
7	Výzkumná část	48
7.1	Sběr výzkumného materiálu	49
7.2	Analýza materiálu	51
7.2.1	Rozdíly ve výslovnosti samohlásek	51
7.2.2	Rozdíly ve výslovnosti souhlásek	53
7.2.3	Rozdíly v suprasegmentální rovině	59
7.3	Vyhodnocení zjištění	60
7.4	Návrh možností využití závěrů výzkumu při výuce češtiny jako cizího jazyka	62

8	Závěr	64
9	Das Resümee	68
10	Seznam literatury	69
11	Přílohy.....	72

1 Úvod

Český jazyk jako značná část jazyků je realizován v podobě psané i mluvené. Mluvený (zvukový) i psaný (grafický) projev jsou důležitým nástrojem i výsledkem složitého procesu výměny informací. Správná výslovnost hraje při mluveném procesu, který je jedním z druhů komunikace, důležitou roli. Bezchybnou výslovností lze přenos informací ulehčit, ale v opačném případě však může být chybné vyslovování příčinou špatného porozumění. Kromě mateřského jazyka ovládáme i jazyky cizí, jejichž výslovnost je ovlivňována řadou faktorů, mezi které lze bez pochyb zařadit vliv interference, tedy vliv mateřského jazyka. Obtíže, které vyplývají z přenosu pravidel výslovnosti mateřského jazyka na osvojovaný cizí jazyk, jsou velmi frekventované. Čeština jako cizí jazyk je vnímána prostřednictvím mateřského jazyka, což činí značné potíže nejen při čtení a porozumění. Cílem této diplomové práce je odhalit, do jaké míry ovlivňuje cizí mateřský jazyk – konkrétně německý – výslovnost češtiny a jaké možné výslovnostní chyby to s sebou přináší.

Záměrem předkládané práce je srovnat fonetický systém češtiny a němčiny. Z této komparace lze vyvodit rozdíly ve výslovnosti jednotlivých hlásek a z nich stanovit předpokládané výslovnostní chyby, jež pak následný výzkum ověřuje.

Práce je členěna celkem do 11 kapitol. V první části se zaměříme na vývoj indoevropského prajazyka, který je společný pro germánské i slovanské jazyky. Další kapitoly se zabývají zvukovou stránkou řeči a souvisejícími vědami, fonetikou a fonologií. Po vymezení základních pojmů obou disciplín vysvětlíme spojitost těchto věd s logopedií. V rámci zvukové stránky jazyka jsou popsány mluvní orgány podílející se na produkci řeči. Následují kapitoly, které pojednávají o klasifikaci německých a českých vokálů a konsonantů. Na základě popisu a rozboru jednotlivých hlásek vyvodíme a porovnáme shodné a rozdílné znaky obou jazyků. Další kapitola přináší souhrn specifík při osvojování češtiny jako cizího jazyka; rovněž vymezuje nejčastější problémy při osvojování výslovnosti. Z této kapitoly vycházíme při stanovení dílčích hypotéz, které jsou klíčové pro druhou část naší práce.

Úkolem druhé části práce je podložit zjištěná fakta terénním výzkumem, a to pozorováním výslovnosti cizinců-Němců při komunikaci v češtině. Pomocí zvukových nahrávek německých rodilých mluvčích lze objevit úskalí vzniklá při osvojování výslovnosti českého jazyka pod vlivem rodné němčiny. Po vyhodnocení všech zjištění a

analýze jednotlivých problematických jevů bude navrženo možné využití těchto skutečností při výuce češtiny jako cizího jazyka.

1.1 Metody práce

Pro náš výzkum byla vybrána Česká škola Karlsruhe v Německu, v níž se děti učí česky během pravidelného sobotního vyučování. Tato škola byla zvolena pro svou dlouholetou zkušenost s danou problematikou. Byla nám přidělena skupinka dětí ve věku 8 až 11 let. Při práci bylo nutné volit citlivý přístup k dětem, neboť úkolů bylo mnoho, byly obtížné a psychické náročné. Při získání důvěry dětí a navození přátelské atmosféry nám velmi pomohla vedoucí školy, která rovněž poskytla nezbytné informace pro samotnou organizaci výzkumu. Na konci minulého a začátkem letošního roku se nám podařilo pořídit 5 nahrávek, a to čtyř děvčat a jednoho chlapce. U ostatních dětí byl příčinou neúspěšného nahrávání strach a případná nervozita, v jiných případech byla znalost českého jazyka ještě v počáteční fázi, ve které žáci nebyli schopni ani samostatného čtení. Každé nahrávání trvalo průměrně 30 minut. Dětem byly předloženy dva listy s krátkými cvičeními, které se zaměřovaly na jednotlivé problematické výslovnostní jevy.¹ Nahrávání dětí proběhlo pomocí diktafonu v mobilním telefonu. Časová náročnost samotného nahrávání nám rovněž nedovolila porovnat výslovnost dospělého a žáka. Domníváme se ale, že většina výslovnostních chyb se projevuje a ustaluje již v raném věku dětí, proto považujeme zvolený vzorek dětí za dostačující. Jednotlivé problematické jevy jsme během analýzy rozdělili kvůli přehlednosti do tří oblastí, jevy popsali a uvedli příklady chybné výslovnosti. Veškeré příklady jsou uváděny v kontextu a pro přehlednost jsou zapsány kurzívou; zadání, ze kterého vycházíme ve výzkumné části, pak ponecháváme bez kurzívy. V případě většího počtu výslovnostních chyb jsou příklady umístěny samostatně. V popisu jednotlivých hlásek označujeme hlásky po obou stranách lomítkem, slabiky *di*, *ti*, *ni* a *bě*, *pě*, *vě*, *mě*/*mně* uvádíme kurzívou. Podobné značení užíváme i pro část teoretickou. V příkladech tučně zdůrazňujeme hláskové změny v systému vokalickém a konsonantickém. Pro přehledné a systematické dělení konsonantů píšeme nadpisy tučně. V teoretické části rovněž využíváme většího písma v transkripci jednotlivých hlásek. Pro nadpisy jednotlivých hlásek nebo výslovnostních jevů užíváme ve výzkumné části tučného a většího písma, nadpisy s předpokladem chybné výslovnosti pak zdůrazňuje pouze tučně.

¹ Podrobný popis viz podkapitola 7.1.

Fonetický přepis se uvádí kurzívou v hranatých závorkách. V kulatých závorkách pak písemná podoba hlásek. Ve fonetickém přepisu tučně zdůrazňujeme chybně vyslovené hlásky. K vystižení výslovnosti používáme zjednodušenou fonetickou transkripci, která byla použita v Přehledu české výslovnosti od Pokorné a Vránové z roku 2007. Samohlásky /i/ a /y/ označujeme [i], dlouhou samohlásku /ů/ přepisujeme [ú], slabiky *di*, *ti*, *ni*, kde se /d/, /t/, /n/ mění v /dʰ/, /tʰ/, /nʰ/ označujeme [dʰi, tʰi, ni], slabiku mě přepisujeme [mňě], pro /c/ a /č/ používáme zjednodušený upravený přepis [c] a [č], měkkopatrové /n/ jako [ŋ], přízvuk označujeme [´], délku hlásek vyznačujeme přepisem s dvojtečkou [:], malý oblouček pod diftongy značí neslabičnost [ou̯], pro rekonstrukt používáme značku *; podle německé transkripce uvádíme přídech v horním indexu, který tvoří nad řádkem malá písmena [ʰ], znak [ʒ] v češtině značí /dz/, v němčině /ž/.

Diplomovou práci uzavírá seznam použité literatury a doplňují ji přílohy.

2 Komparace germánských a slovanských jazyků

Zatímco jazyk je soustavou zvukových a dorozumívacích prostředků znakové povahy, řeč chápeme jako specificky lidskou schopnost. Mluvíme o vědomém užívání jazyka jako složitého systému znaků a symbolů ve všech jeho formách. Řeč je tedy výkonem individuálním, jazyk pak jevem společenským.

Jazyky lze porovnávat z hlediska areálního (tj. podmíněného územní či kulturní koexistencí jazyků) a z hlediska typologie, která je zaměřena na stavbu jazyka. Lze je srovnávat i z pohledu genealogického (tj. založeného na vývojové příbuznosti).² Z tohoto hlediska dělíme jazyky do jazykových rodin (čeledí). Tyto rodiny zahrnují jazyky indoevropské, různé vymřelé jazyky Blízkého východu a Středomoří, kavkazské, tibetočínské, thajské, africké, australské a jiné. Indoevropské jazyky se rozštěpily na jazyky evropské (jazyky baltské, slovanské, germánské, keltské, románské, řečtinu, albánštinu, arménštinu a další) a na jazyky asijské (jazyky indické, íránské, dardské, chetitsko-luvijské, tochorštinu). Češtinu i němčinu zařadíme mezi jazyky indoevropské. Jedná se v současnosti o politicky a kulturně nejvýznamnější jazykovou rodinu s největším počtem mluvčích. Němčinu společně s dalšími jazyky (angličtinou, nizozemštinou, vlámsštinou, švýcarskou němčinou, lucemburštinou aj.) řadíme mezi jazyky západogermánské; češtinu pak podobně jako polštinu, lužickou srbštinu, slovenštinu mezi jazyky západoslovanské. Jejich výskyt zobrazuje mapa – viz příloha č. 2. Původní germánské jazyky se dle výskytu dělily na západní, východní a severní. Z nich se dochovala pouze góština ze 4. stol. Za první jazykové památky lze považovat runové nápisy praseverské z 3. – 6. stol. po Kr. Slovanské jazyky dělíme na jižní, západní a východní. Nejstarší spisovný jazyk Slovanů, staroslověnština, se vyvinul z bulharsko-makedonského nářečí z okolí řecké Soluně. Podle německého lingvisty A. Schleichera lze původ a vznik indoevropských jazyků vysvětlit štěpením původně indoevropského prajazyka. Jiné pojetí dokládá rozklad na větev satemovou (slovanské, baltské jazyky aj.) a kentumovou (řečtina, jazyky germánské a italské). V genezi (procesu vzniku) indoevropských jazyků hrály velkou roli také integrační (sjednocující) procesy – míšení jazyků indoevropských a neindoevropských. Objevují se domněnky, že indoevropské jazyky mají souvislost s dalšími jazykovými rodinami, a to uralskou i semitoamitskou.³

² Duběda T. *Jazyky a jejich zvuky. Univerzálie a typologie ve fonetice a fonologii*. Praha: 2005, s. 16–21.

³ Viz Erhart, A. *Indoevropské jazyky*. Praha: 1982, s. 16–24.

Příbuznost jazyků indoevropských dokládá i jazykovědný výzkum na počátku 19. století, který se soustřeďoval na hledání podobností v oblasti slovní zásoby; podobnost dokládá následující příklad: české *nový*, anglické *new*, německé *neu*.

Rozdíly mezi češtinou a němčinou sahají až do období existence společného prajazyka – praindoevropštiny. Při rekonstrukci fonologického systému indoevropského prajazyka je nutné původ těchto rozdílů vysvětlit. Markantní rozdíly spatřujeme převážně v subsystému konsonantickém (souhláskovém).

Konsonantický systém

K základnímu rozdílu konsonantický (souhláskový) – nekonsonantický (nesouhláskový) patří také rozlišení souhlásek podle místa a způsobu artikulace.

Při hledání rozdílů mezi germánskými a slovanskými jazyky vycházíme ze srovnání hláskových dokladů gótsčtiny a staroslověnštiny jakožto nejstarších písemných jazyků (viz tabulka č. 1.).

Tabulka č. 1 Srovnání konsonantického systému. Zdroj: Erhart, A. *Indoevropské jazyky*. Praha: 1982. s. 30–40.

staroslověnština	gótsčtina
p	f
b	p
d	t
k, č	h
g, ž	k
s	h
z	k
r, l, m, n, j, w	r, l, m, m, j, v

Z uvedených rozdílů v konsonantickém systému gótsčtiny a staroslověnštiny lze vyčíst odlišný vývoj vlivem rozrůznění indoevropských jazyků. Tyto změny si ukážeme na příkladech: gót. *fimf*, stsl. *пѣтъ*, gót. *tailhun*, stsl. *десѣтъ*, gót. *hund*, stsl. *с ъто*, gót. *kann*, stsl. *знати*; gót. *kaúrn*, stsl. *зръно*, gót. *wáit*, stsl. *видѣти*.⁴

⁴ Příklady převzaty z Erhart, A. *Indoevropské jazyky*. Praha: 1982, s. 31–41.

Vokální systém

Srovnání si zasluhuje i vokální systém gótsčtiny a staroslověštštiny, neboť v různých indoevropských jazycích se vyskytují různé ablautové podoby (tj. alternace samohlásek v kmeni slova) vokalizmu téhož slova. Vokály (samohlásky) rovněž podléhají různým hláskovým změnám, jako například redukci (snížení), synkopě (tj. přízvuk na nepřízvučné době) apod. Rozdíly v systému vokálním z hlediska výšky (melodické změny v intonaci) a timbru (zabarvení) demonstrujeme v tabulce – viz tabulka č. 2.⁵

Tabulka č. 2 Srovnání vokálního systému.

Zdroj: Erhart, A. *Indoevropské jazyky*. Praha: 1982, s.

44–45.

gótsčtina	staroslověštština
a	o
a	o
i, aí	e
i, aí	ь (měkký jer)
u, aú	ъ (tvrdý jer)

V uvedených příkladech zaznamenáme rozdílné vokály v gótsčtině a staroslověštštině: gót. *ist*, stsl. *jestь*, gót. *tagr*, stsl. *osb*.⁶ Rozdíly v kvantitě (délce vokálů) dokládá následující tabulka (viz tabulka č. 3):

Tabulka č. 3 Rozdíly v kvantitě. Zdroj: Erhart, A. *Indoevropské jazyky*. Praha: 1982, s. 45.

gótsčtina	staroslověštština
ō	a
ō	a
ē	ě
ei = ī	i
ū	y

⁵ Erhart, A. *Indoevropské jazyky*. Praha: 1982, s. 44–45.

⁶ Tamtéž, s. 44–45.

Rekonstrukci vokalických rozdílů co do kvantity dokládají tyto příklady: gót. *mōdor*, stsl. *mati*, gót. *Þū*⁷, stsl. *ty*.⁸ Ve většině indoevropských jazycích došlo k tzv. monoftongizaci (tj. ke změně diftongů (dvojhlásek) v jednoduché samohlásky). Střídnice diftongů (tj. skupina fonémů vzniklá při hláskovém vývoji) zobrazuje následující tabulka – viz tabulka č. 4.

Tabulka č. 4 Střídnice indoevropských diftongů. Zdroj: Erhart, A. *Indoevropské jazyky*. Praha: 1982, s. 47.

gótština	staroslověnština	praindoevropština
ái	ě, i	*ai
ái	ě, i	*oi
ei	i	*ei
áu	u	*au
áu	u	*ou
iu	u	*eu

Na uvedených příkladech lze demonstrovat rozdíly v indoevropských diftonzích: gót. *áins*, stsl. *jed-inъ*, gót. *wáit*, stsl. *cěna*, gót. *us-láubjan*, stsl. *ljubiti*.⁹

Přízvuk

Indoevropské jazyky vykazují značný rozdíl akcentuace (tj. rozdílný stav přízvuku), některé mají přízvuk pohyblivý a volný, jiné přízvuk pevný. Místo indoevropského přízvuku je možné stanovit komparaci stavu staroindického se stavem slovanským, germánským a stavem v dalších indoevropských jazycích. Pro jazyky germánské je příznačná již prehistorická fixace (upevnění) na první slabice slova. Tato fixace měla za následek redukční změny v nepřízvučných slabikách (zvláště koncových), ke které došlo až po posunutí souhlásek, jak o tom svědčí souhláskové změny souvisící ještě s původním místem přízvuku (př. *áyos (staroindické áyah) > gótské aiz).¹⁰ Čeština (podobně jako jiné

⁷ Neznělé explozivny p, t, k se změnily ve spiranty f, þ, ch.

⁸ Erhart, A. *Indoevropské jazyky*. Praha: 1982, s. 45–46.

⁹ Tamtéž, s. 47.

¹⁰ Tamtéž, s. 61.

slovanské jazyky) ztratila svou původní volnost a pohyblivost přízvuku, zachovala si však stopy intonačních rozdílů v kvantitě (délce) samohlásek.

3 Zvuková stránka řeči

Abychom jazyk dovedli správně a účelně používat, je nutné získat přehled nejen o zvukové stránce řeči a o disciplínách, které se jí zabývají, ale i o mluvních orgánech, které se produkce řeči účastní.

Se studiem zvukové stránky jazyka jsou spjaty dva termíny: fonetika a fonologie. Fonetická a fonologická zkoumání jazyka studují z různých aspektů zvukovou realizaci lidské řeči. Ve školních mluvnicích se často užívá starší termín hláskosloví (již tento termín naznačuje soustředění pozornosti na hlásky).

Fonetika i fonologie jsou vědami zkoumající jednu ze složek procesu jazykové komunikace, tj. proces přenosu informací pomocí jazykových prostředků. Kromě předávání obsahu vědomí si lidé při řeči předávají i řady zvuků, které obsahy zastupují. Tyto řečové zvuky mají charakter znaků, tj. materiálních jevů, vlastností, vztahů, pomocí kterých bereme zřetel na něco jiného. Mluví při jazykové komunikaci své sdělení zakóduje (upevní), vzniklé jazykové vlny procházejí tzv. kanálem (tj. prostředím, které umožňuje přenos informace) k posluchači, který je dekoduje (tzn. sdělení vnímá a porozumí mu). Užití téhož kódu (tj. inventáře jednotek, do nichž se informace může kódovat) je jednou z hlavních podmínek porozumění. Nelze také opomenout zpětnou vazbu mezi komunikanty. Mluvený projev bývá doprovázen parajazykovými zvukovými prostředky, gestikulací, mimikou; v psaném projevu je využití nonverbální komunikace menší. V jazykovém komunikátu jsou zastoupeny dvě složky: obsah (význam) a zvuková forma komunikátu. Minimální jednotkou jazykové formy a nositelem jazykového významu je morfém. Realizací morfému v přímé komunikaci je pak morf. Morfologickou stavbou jazyka se dále zabývá jazykovědná disciplína morfolgie.

Tradičně při vytváření řeči dochází k ovlivňování sousedních hlásek a k jejich následnému prolínání. Obecně platí, že čím je mluva rychlejší, tím více dochází k prolínání (někdy i vynechávání) zvuků. Známa je například spodoba znělosti (asimilace) nebo zjednodušování složitějších hláskových skupin. Při běžné komunikaci by mohla postačit výslovnost zjednodušená, za určitých okolností však očekáváme projev dokonalý, a to po stránce obsahové i formální. Z důvodu stále narůstající příležitosti k veřejným promluvám jsou znalosti aplikované fonetiky důležité pro každého jedince. Touto aplikací se zabývá především ortoepie (nauka o spisovné výslovnosti).

Fonetika zkoumá jazyk ze tří hledisek: fyziologicko-artikulačního, auditivního a akustického. Hledisko fyziologicko-artikulační je zaměřeno na tvoření a popis jednotlivých hlásek, tzv. fónů. Zvuk řeči percipovatelný sluchem sleduje auditivní fonetika. Rozborem a přenosem vytvořeného signálu se zabývá fonetika akustická.¹¹ Za nejmenší jednotku řeči se pokládá hláska – nejmenší, základní jednotka zvukové řeči, která je dále už nedělitelná.

Uvést fonetické poznatky do jazykové praxe uživatelů má za úkol aplikovaná fonetika. Jako příklad lze uvést zvládání výslovnosti cizího jazyka při výuce dětí, ve které se opíráme o vědomé poznání specifík osvojovaného jazyka (o výsledky studia srovnávací fonetiky). Fonetických poznatků užívá logopedie – pedagogická disciplína zabývající se v praxi nápravou výslovnostních vad řeči. Název logopedie pochází z řeckého slova logos – slovo; paidea – výchova. Je známý i pod názvy jako „Speech Therapy, Speeh Correction, v němčině Sprachheilpädagogik, Sprachbehindertenpädagogik, Logopädie, Rehabilitationspädagogik für Sprachgeschädigte“.¹² Názory na tento vědní obor se různí a neustále vyvíjejí. Sovák charakterizuje logopedii následovně: „Logopedii je možné definovat jako nauku o výchově řeči (tj. všech složek sdělovacího procesu) a předcházení a odstraňování poruch řeči.“¹³ Dvořák uvádí: „logopedie – obor speciální pedagogiky, který se zabývá výchovnou a vzděláváním osob s poruchou komunikace.“¹⁴ Logopedie je součástí speciální pedagogiky. Náplní logopedie je tedy diagnostikovat, odstraňovat nebo alespoň zmírňovat poruchy mluvy, čtení, psaní. Uplatnila by se například při patlavosti (dyslalii), huhňavosti (rinolalii), při dětské mozkové obrně (DMO), cévních mozkových poruchách (CMP) nebo při poruchách cévní nervové soustavy a dalších.

Fonologie zkoumá jednotky zvukové stavby, které nesou význam. Z tohoto hlediska sleduje funkci modulace souvislé řeči a zabývá se lingvistickými jevy na zvukové úrovni výrazového plánu jazyka (langue). Zatímco fonetika se věnuje všem zvukům, které lze v řeči užít, fonologie se zabývá pouze těmi, které slouží k rozlišování významu, tj. těmi, které mají distinktivní (rozlišovací) funkci. Tato funkce se uplatňuje nejen v rámci minimálních významových jednotek (morfů a slov), ale i v rámci větších celků vyjádření. Za základní jednotku fonologie považujeme foném. Romportl uvádí, že foném jako

¹¹ Krčmová, M. *Úvod do fonetiky a fonologie pro bohemisty*. Ostrava: 2010, s. 34.

¹² Viz Klenková, J.; Bočková, B.; Bytešníková, I. *Kapitoly pro studenty logopedie*. Brno, 2012, s. 9–10.

¹³ Sovák, M. *Logopedie*. Praha: 1978, s. 8. In Klenková, J.; Bočková, B.; Bytešníková, I. *Kapitoly pro studenty logopedie*. Brno: 2012, s. 10.

¹⁴ Dvořák, J. *Logopedický slovník*. Žďár na Sázavou: 2001, s. 112. In Klenková, J.; Bočková, B.; Bytešníková, I. *Kapitoly pro studenty logopedie*. Brno: 2012, s. 10.

zvukový jazykový prostředek slouží k odlišení morfému, slov a tvarů slov a liší se od ostatních fonémů téhož jazyka nejméně jednou fonologickou distinktivní vlastností.¹⁵

Rozdíl mezi fonetikou a fonologií lze také popsat jako rozdíl mezi hláskou a fonémem. Zde platí, že ne každá hláska může v daném jazyce plnit funkci fonému, tzn. že jazyky mohou disponovat více hláskami než fonémy.

Procesem vzniku řeči, fyziologií artikulačních orgánů se zabývá artikulační (fyziologická) fonetika. Do této oblasti zařadíme rovněž fyziologii sluchových orgánů a produkci a percepci řeči. Mluvní orgány se podílí na artikulaci – článkování (tj. koordinované činnosti mluvidel, které vedou k vyslovení). Artikulační báze určuje komplex mluvních pohybů, které jsou potřebné k vytvoření hlásky a pohyby, které artikulaci doplňují a dokreslují. V němčině je doplňujícím pohybem například přídech u /p/, /t/, /k/. Artikulační báze má vliv na naši výslovnost i v cizích jazycích. Pro češtinu je typická menší retní činnost, spíše se artikulace soustřeďuje k alveolám. Charakteristické a specifické hlásky pro češtinu jsou hlásky /ř/ a znělé /h/, které v jiných jazycích najdeme jen zřídka.

Produkce řeči je řízena mozkovými centry. Vedle mozku jsou to i centra uložena v prodloužené míše, mozečku, mezimozku. Neurolingvistika a neuropsychologie jsou vědy, které se zabývají studiem nervového řízení řečové komunikace. Mluvní orgány jsou tvořeny ústrojím hlasovým, dýchacím a artikulačním.

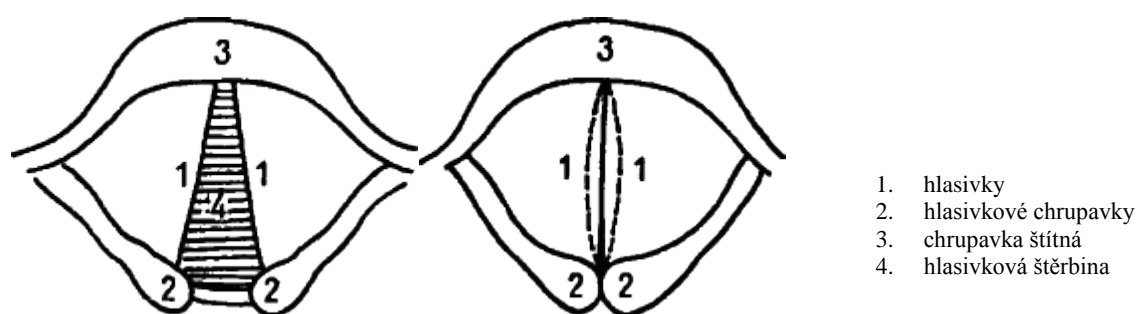
Hlasové ústrojí je uloženo v hrtanu. Funkce hrtanu spočívá ve vytváření hlasu. Základním hlasovým ústrojím jsou hlasivky. Složení hlasivek popisuje obrázek č. 1. Mezi hlasivkami se vytváří hlasivková štěrbina (glottis). „Teorie myoelastická (tónická, aerodynamická): vysvětluje vznik hlasu činností hlasivkových svalů a vlivem tlaku vydechovaného vzduchu. Při sevření hlasivek vzniká pod nimi přetlak (zhuštění vzduchového sloupce), zatímco nad hlasivkami je podtlak (zředění vzduchu).“¹⁶ Hlasivky ale nefungují jako struny, spíše jako jazýčková píšťala. Při změně tvaru hlasivkové štěrbiny vznikají znělé hlásky. Chraptivá neboli třená fonace vzniká nepravidelnými kmity hlasivek. Při šepotu hlasivky nekmitají, prochází zde pouze vzduch, který je slyšitelný a může přejít i do souvislé řeči. Dalším zvláštním typem fonace je tzv. jódlování, tj. zvýšení

¹⁵ Romportl, M. *Základy fonetiky*. Praha: 1989. In Krčmová, M. *Úvod do fonetiky a fonologie pro bohemisty*. Ostrava: 2008, s. 95.

¹⁶ Krčmová, M. *Úvod do fonetiky a fonologie pro bohemisty*. Ostrava: 2010, s. 42.

donosnosti (dosahu) hlasu změnami v nadhrtanových prostorách. Nejdůležitější vlastností hlasového ústrojí je především délka hlasivek (u žen pro soprán 14-19 mm, u mužů pro bas 24-25 mm)¹⁷; zde obecně platí, že čím jsou hlasivky kratší, tím rychleji kmitají a běžný mluvní hlas je vyšší. Při změně polohy hlasu v dospívání dochází k tzv. mutaci. Je potřeba si uvědomit, že hlas, který vychází z hlasivek, nemá barvu lidského hlasu, tu získá až průchodem nadhrtanovými prostorami – rezonátory. Před vokálem na počátku fonace vzniká tvrdý hlasový začátek, který je sluchově vnímatelný jako tzv. ráz (glottální okluze). Činností hlasivek vzniká hlasnost (označovaná jako sonorita neboli znělost). Protiklad hlasnosti je v jiných jazycích jiný než v češtině (němčina klasifikuje závěrové hlásky nikoli podle znělosti, ale podle napjatosti, což znamená, že při výslovnosti některých hlásek je zapotřebí intenzivnější činnost svalů podílejících se na artikulaci).

Obrázek č. 1 Schéma hlasivek. Zdroj: Krčmová, M. *Fonetika* [online]. Brno: 2007 [citováno 16. března 2015]. Dostupný na: <http://is.muni.cz/elportal/estud/ff/js07/fonetika/materialy/ch05s01.html#d0e3184>.

Hlasivky při dýchání

Hlasivky při fonaci

Dýchací ústrojí (respirační) zajišťuje výměnu plynů mezi krví a vnějším prostředím. Rozlišujeme hrudní (torakální, kostální), brániční (abdominální) a smíšené dýchání (kosto-abdominální), na kterém se podílejí mezižeberní svaly i bránice.¹⁸ Při řeči vdechujeme vzduch vědomě ústy i nosem, fyziologicky se nadechujeme nosem. Mluvený projev vzniká při výdechu (expiraci). Pro vznik hlasu je důležitý trvalý tlak vzduchu, který zajišťuje zásobník vzduchu v plicích. Při vdechu (inspiraci) se mohou vyslovovat některá citoslovce (například citoslovce bolesti). Existují také tzv. mlaskavky využívající vzduch pouze z dutiny ústní. Největší spotřeba vzduchu nastává při výslovnosti vokálů (například samohlásky /a/) nebo při hlasitém projevu, naopak u souhlásky /l/ se v češtině vzduch spotřebuje v nejmenší míře.

¹⁷ Krčmová, M. *Úvod do fonetiky a fonologie pro bohemisty*. Ostrava: 2010, s. 42–43.

¹⁸ Tamtéž, s. 41.

Artikulační ústrojí zahrnuje soustavu dutin a orgány, které ji obklopují a které jsou v ní uloženy. Nadhrtanové dutiny jsou složeny z dutiny ústní, hrdelní, nosní (viz obrázek č. 2). Dutina ústní a hrdelní zaujímají jeden souvislý prostor, kterým prochází výdechový proud společným výstupem – retním otvorem. Jazyk modifikuje jejich velikost a tvar. Do artikulačního procesu jsou zapojeny obě čelisti a paterní část klenby. Pohybují se rty, zadní část paterní klenby, jazyk a spodní čelist. Kostěné stěny dutiny nosní jsou potažené sliznicí, nosní přepážka rozděluje dutiny na dvě části. Pokud se vytvoří tzv. patrohltanový závěr, hmota měkkého patra se zvedne, opře se o zadní stranu hltanu a výdechový proud prochází jen dutinou ústní. Rty (labia) mění svým pohybem velikost a tvar retní šterbiny – zaokrouhlují se, zužují, vyšpulují. Mají vliv na vytvoření zvuku v nadhrtanové dutině, například v němčině je velmi specifický při zaokrouhlení rtů u hlásek /ü/ a /ö/ (přehlasované vokály ovlivněné asimilací znělosti). Při artikulaci rtů a hrotu jazyka jsou pasivní zuby (dentes), při artikulaci přední části jazyka je pasivní dásňový výstupek (alveoly). Tvrdé patro navazuje na alveoly a uzavírá dutinu ústní, měkké patro patří mezi neaktivnější mluvní orgány. Je-li měkké patro zapojeno do artikulace, prochází výdechový proud pouze ústní dutinou, pokud jsou však v klidovém režimu, prostupuje vzduch dále do dutiny nosní a vzniká zvuk s nosovým zabarvením. Měkké patro zakončuje čípek (uvula), který je neaktivní, kmitáním tvoří například pouze jednu variantu zadního /r/. Další pohyblivou částí artikulačního ústrojí měnicí čelistní úhel je spodní čelist. Jazyk (lingua) je nejpohyblivější orgán, který tzv. jazykovou uzdičkou přirůstá ke spodině ústní. Je pokryt sliznicí s malými výrůstky (papilami). Artikulace se účastní buď vcelku, nebo jen jeho části (viz obrázek č. 3) – hrot (apex, špička), hřbet (dorsum), kořen (radix).¹⁹

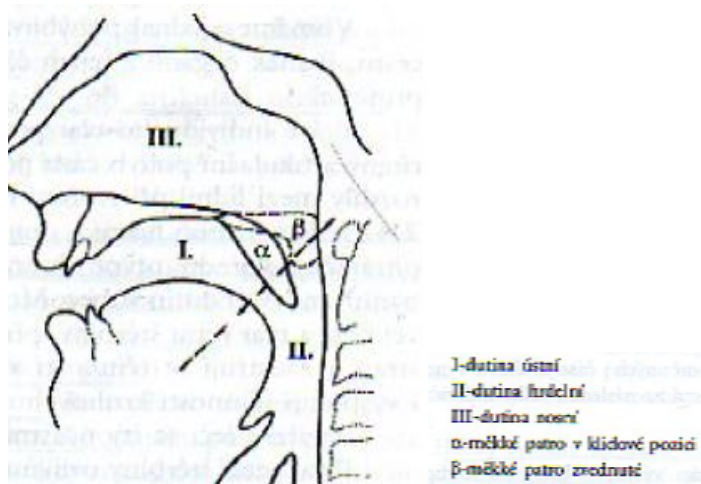
Funkce hlasového a dýchací ústrojí při produkci řeči je stejná u Čechu i Němců. Rozdíly spatřujeme pouze při srovnání české a německé artikulační báze – v němčině se při artikulaci uplatňuje oproti češtině větší míra napjatosti a zaokrouhlenosti rtů, a to způsobuje odlišnou výslovnost některých hlásek.

¹⁹ Krčmová, M. *Fonetika* [online]. Brno: 2007 [citováno 16. března 2015]. Dostupný na: <http://is.muni.cz/elportal/estud/ff/js07/fonetika/materialy/ch05s01.html>.

Obrázek č. 2 Nadhrtanové dutiny.

Zdroj: Krčmová, M. *Fonetika* [online]. Brno: 2007 [citováno 16.

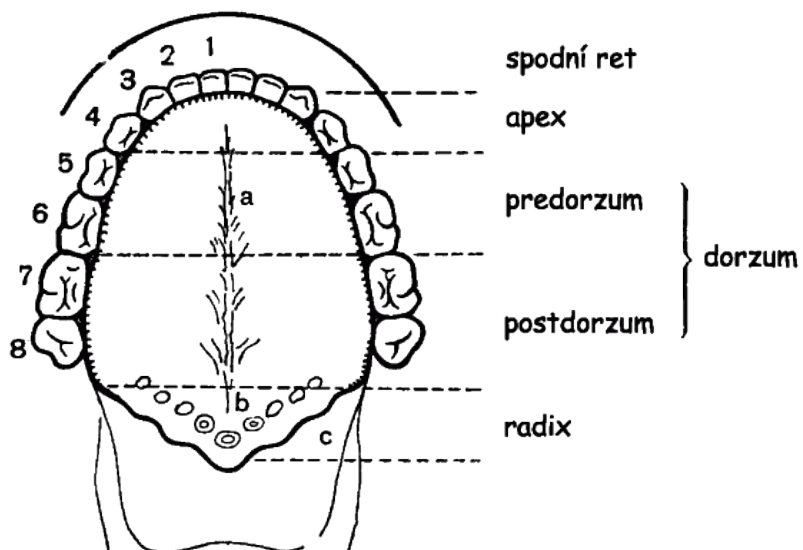
března 2015]. Dostupný na: <http://is.muni.cz/elportal/estud/ff/js07/fonetika/materialy/ch05s01.html>.

Obrázek č. 3 Dělení jazyka.

Zdroj: Krčmová, M. *Fonetika* [online]. Brno: 2007 [citováno 16.

března 2015]. Dostupný na: <http://is.muni.cz/elportal/estud/ff/js07/fonetika/materialy/ch05s01.html>.

4 Klasifikace německých vokálů a konsonantů

Tradičně se hlásky dělí podle rozdílů v jejich artikulaci na samohlásky (vokály) a souhlásky (konsonanty). Při artikulaci samohlásek nestojí výdechovému proudu v cestě žádná překážka, vzniká čistý tón a hlasivky pravidelně kmitají. Oproti tomu souhláskám se do cesty určitá překážka staví a vzniká šum. Proto z artikulačního hlediska nazýváme samohlásky tóny a souhlásky šumy.

4.1 Systém německých vokálů

Artikulace (článkování) vokálů a je ovlivněna pohybem jazyka, a to buď horizontálně (samohlásky přední, střední, zadní) nebo vertikálně (samohlásky vysoké, středové, nízké), dále pak postavením rtů (rozlišujeme samohlásky zaokrouhlené, nezaokrouhlené) a velikostí čelistního úhlu (dělení na samohlásky otevřené, zavřené). Pro lepší pochopení vysvětlíme dělení na následujícím schématu (viz tabulka č. 5):

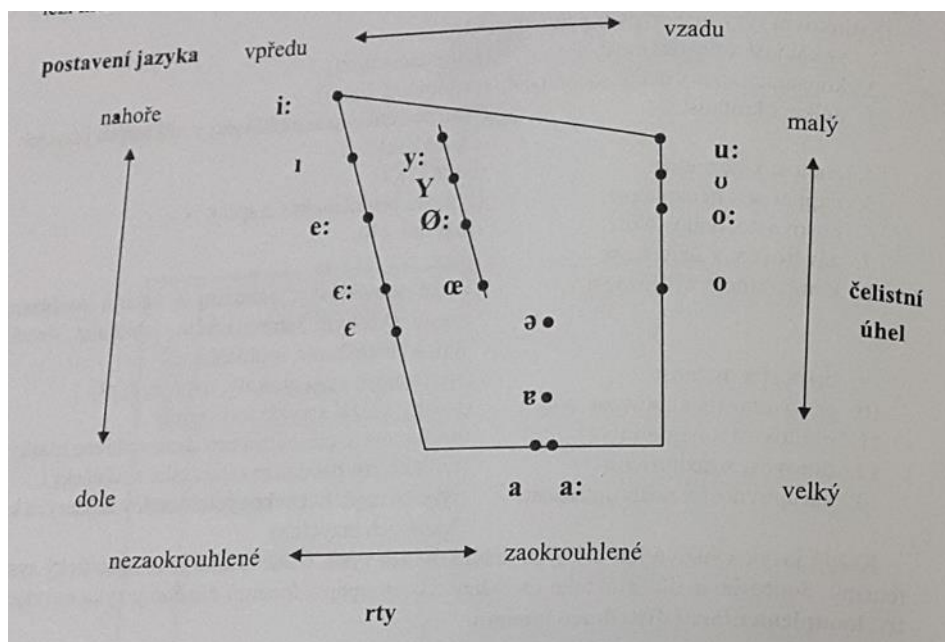
Tabulka č. 5 Artikulace vokálů. Zdroj: Kovářová, A. *Úvod do fonetiky a fonologie němčiny*. Brno: 2003, s. 9.

podmíněno: pohybem jazyka	horizontálně	<i>samohlásky přední</i>
		<i>samohlásky střední</i>
		<i>samohlásky zadní</i>
	vertikálně	<i>samohlásky vysoké</i>
		<i>samohlásky středové</i>
		<i>samohlásky nízké</i>
podmíněno: postavením rtů		<i>samohlásky zaokrouhlené</i>
		<i>samohlásky nezaokrouhlené</i>
podmíněno: velikostí čelistního úhlu		<i>samohlásky otevřené</i>
		<i>samohlásky zavřené</i>

Vokály diferencujeme na krátké a dlouhé. Kvantita (délka) se u německých vokálů značí pomocí zdvojení vokálů nebo pomocí prodlužovacího h, tzv. Dehnungs-H. Všechny samohlásky jsou znělé a slabikotvorné.

Obvykle mají samohlásky v různých jazycích rozdílné zastoupení vokalických fonémů. Německé vokály lze zakreslit pomocí čtyřúhelníku (viz obrázek č. 4).

Obrázek č. 4 Německé vokály. Zdroj: Kovářová, A. *Úvod do fonetiky a fonologie němčiny*. Brno: 2003, s. 14.

Mezi samohlásky dlouhé řadíme i diftongy (dvojhlásky). Jedná se o spojení dvou vokálů v rámci jedné slabiky. Jeden vokál tvoří vrchol diftongu a druhý má charakter polovokálu. Rozlišujeme dvojhlásky stoupavé (tzn. že neslabičná část přechází v slabičnou) a klesavé (tzn. že slabičná část přechází v neslabičnou). Může dojít i ke spojení tří vokálů v jedné slabice, pak vzniká tzv. triftong; jako příklad lze uvést *Eier*, *bauen*, apod.²⁰

Artikulace souhlásek se rozlišuje podle způsobu artikulace (ten je dán tím, zda výdechovému proudu v cestě stojí či nestojí překážka), podle místa artikulace (rozhodující je určující mluvní orgán, který artikulaci zajišťuje) a podle neznělosti/znělosti (v němčině mluvíme o napjatosti/nenapjatosti mluvních orgánů). Podle činnosti hlasivek dělíme konsonanty na znělé a neznělé, ty mohou být párové (p x b), či nepárové (j, l, r). V němčině se v souvislosti s mírou zapojení hlasivek na artikulaci rozlišuje napjatá nebo nenapjatá artikulace, tj. intenzita zapojení svalů při artikulaci samohlásek. Napjatost je

²⁰ Kovářová, A. *Úvod do fonetiky a fonologie němčiny*. Brno: 2003, s. 15.

charakteristická pro neznělé konsonanty (Fortes), nenapjatost pro znělé konsonanty (Lenes).²¹

System německých vokálů obsahuje 16 hlásek a tzv. vokalizované r [ɐ]. Český systém vykazuje pouze hlásek 10, z čehož by se dalo usuzovat, že výslovnost českých fonémů by pro německé rodilé mluvčí měla představovat menší problémy než pro české rodilé mluvčí učící se německy.

Ve srovnání s českými vokály vykazují německé samohlásky velké rozdíly v otevřenosti a zavřenosti hlásek (čeština nabývá střední stupeň otevřenosti), což souvisí s kvantitou hlásek – krátká samohláska je zpravidla otevřená, dlouhá zavřená. System zahrnuje několik výjimek: krátké /a/ je zavřenější než dlouhé /a/, dlouhé [ɛ:] je otevřené. Zaokrouhlenost se uplatňuje u německých předních samohlásek, v češtině přední řada labializovaných vokálů neexistuje. Co se přízvučnosti a nepřízvučnosti týče, k nepřízvučným vokálům řadíme redukované [ə] a již zmíněné vokalizované r [ɐ]. Německé samohlásky jsou orální (ústní), pouze ve slovech přejatých z cizích jazyků (nejčastěji z francouzštiny) se vyskytují samohlásky nazalizované. Nazalizované samohlásky najdeme například ve slovech *Germain* [-ɛ̃], *Parfum* [-œ̃].²²

Německé samohlásky dělíme na přední, střední a zadní (v hranatých závorkách je uveden fonetický přepis vokálů; v kulatých závorkách pak jejich písemná podoba):²³

Přední samohlásky

[i:] Dlouhé zavřené napjaté /i/ je vysoká přední nelabializovaná samohláska (grafémy: i, ie, ieh, y).

[ɪ] Krátké otevřené napjaté /i/ je vysoká přední nelabializovaná samohláska (grafémy: i, výjimečně ie).

[ɨ] Neslabičné /i/ patří k redukovaným vokálům. Výslovností se podobá /j/, například v koncovkách -ie (Familie), -ion (Nation), -ium (Gymnasium) apod.

²¹ Kovářová, A. *Úvod do fonetiky a fonologie němčiny*. Brno: 2003, s. 11.

²² Tamtéž, s. 15.

²³ Následující dělení převzato z Kovářová, A. *Úvod do fonetiky a fonologie němčiny*. Brno: 2003, s. 16–20.

[y:] Dlouhé zavřené napjaté /ü/ je vysoká přední samohláska labializovaná (grafémy: ü, üh, ui, y).

[Y] Krátké otevřené napjaté /ü/ je vysoká přední samohláska labializovaná (grafémy: y, ü).

[e:] Dlouhé zavřené napjaté /e/ je středová nelabializovaná samohláska (grafémy: e, ee, eh). Artikulační postavení, ze kterého vycházíme, je blízké /i/, místo /i/ však vyslovíme /e/. V češtině se nevyskytuje. Patří k nejčastějším chybám českých žáků, protože je chybně vyslovováno jako otevřené české /e/.

[ɛ:] Dlouhé otevřené napjaté /e/ je středová přední nelabializovaná samohláska (grafémy: a, äh). Tato hláska se vymyká ze systému německých vokálů, protože má být vyslovována otevřeně, i když se jedná o samohlásku dlouhou.

[ɛ] Krátké otevřené napjaté /e/ je středová přední nelabializovaná samohláska (grafémy: e, ä).

[ø:] Dlouhé zavřené napjaté /ö/ je středová přední labializovaná samohláska (grafémy: ö, oe).

[œ] Krátké otevřené nenapjaté /ö/ je středová přední labializovaná samohláska (grafém: ö).

[Ě /Ě] Nazalizované krátké nebo polodlouhé /ö/ se vyskytuje v němčině ve slovech přejatých především z francouzštiny, původní pravopis je zachován.

Střední samohlásky

[ə] Redukované /e/, tzv. Murrel-e nebo Schwa-Laut je středová střední nenapjatá a nelabializovaná samohláska (grafém: e). Jedná se o nejčastější německou samohlásku. Redukované /e/ se vyskytuje především v nepřízvučných koncovech a koncových slabikách, v nepřízvučných předponách be-, ge-, jako součást morfému -en, po samohláskách, dvojhláskách, příp. sonorách a odpadá v koncovech -en, -em, -el, -eln.

[ɐ] Vokalizované /ɪ/ leží mezi redukovaným /e/ a krátkým /a/, výslovnost nacvičujeme jako redukované /e/ se silným německým přízvukem.

[a:] Dlouhé nenapjaté /a/ je nízká (zadní) nelabializovaná samohláska, označovaná jako dunkler A-Laut, má otevřenější výslovnost než krátké /a/ (grafémy: a, aa, ah).

[a] Krátké otevřené nenapjaté /a/, tzv. heller A-Laut je nízká (přední) nelabializovaná samohláska (grafém: a).

[ã] Nazalizované krátké, příp. polodlouhé /a/ se vyskytuje v přejatých slovech z francouzštiny s původním francouzským pravopisem, například *Chance, Restaurant*.²⁴

Zadní samohlásky

[O:] Dlouhé zavřené napjaté /o/ je středová zadní labializovaná samohláska (grafémy: o, oo, oh). V němčině se výslovnost dlouhého /o/ značně liší od češtiny. Při výslovnosti dbáme na labializaci rtů a dodržení malého čelistního úhlu – vycházíme z výslovnosti /u/, místo /u/ vyslovíme /o/.

[O] Krátké otevřené nenapjaté /o/ je středová zadní labializovaná samohláska (grafém: o, ow). Při výslovnosti dbáme na dodržení rozdílu v kvantitě.

[õ] Krátké, popř. polodlouhé nazalizované /o/ se vyslovuje v nepřízvučné slabice některých slovech přejatých z francouzštiny: například *Bonbon, Saison*.

[u:] Dlouhé zavřené napjaté /u/ je vysoká zadní labializovaná samohláska (grafém: u, uh, ou). Oproti češtině je německé dlouhé /u/ zavřenější a napjaté.

[U:] Krátké otevřené nenapjaté /u/ je vysoká zadní labializovaná samohláska (grafém: u, ou).

Německé diftongy

Současná spisovná němčina vykazuje tři dvojhlásky s klouzavým charakterem (tzn. že nemají plně rozvinutou tónovou složku): [ae], [ao], [oø]. První část tvoří nižší samohláska přecházející v samohlásku vyšší. Všechny tyto dvojhlásky jsou tvořeny ze dvou částí: otevřeného a zavřeného vokálu, přičemž náleží do jedné slabiky. Za dominující považujeme první samohlásku, druhou hlásku charakterizujeme jako redukovanou

²⁴ Kovářová, A. *Úvod do fonetiky a fonologie němčiny*. Brno: 2003, s. 19.

polovokál. Německé diftongy řadíme k dlouhým samohláskám. Čeština disponuje pouze jedním diftongem – /ou/, který chápeme jako bifoném (tvořen dvěma hláskami), oproti německým dvojhláskám, které někteří jazykovědci z fonologického hlediska označují i jako monofonémy (tvořeny jednou hláskou).²⁵ Uvádíme následující diftongy:²⁶

Při výslovnosti diftongu [ae] (grafém: ei, eih, ai, ey, ay, i, y) přecházíme od nízkého krátkého /a/ k výslovnosti /e/ nebo /i/. V češtině tento diftong neexistuje, je často připodobňován ke spojení /a/ a konsonantu /j/, například *kraj*, *hraj*.

Při výslovnosti diftong [ao] (grafém: au, auh, ou, ow) přecházíme od nízkého krátkého /a/ do středové až vysoké polohy krátkého zavřeného zaokrouhleného /o/.

Při výslovnosti diftongu [oø] (grafém: eu, au, oi, oy) dbáme na zaokrouhlenost. Postupně přecházíme od krátkého otevřeného /o/ k zavřenému /o/. V češtině k této dvojhlásce nenajdeme žádný shodný odpovídající diftong.

²⁵ Kovářová, A. *Úvod do fonetiky a fonologie němčiny*. Brno: 2003, s. 21–22.

²⁶ Tamtéž, s. 21.

4.2 Systém německých konsonantů

Systém německých konsonantů zahrnuje méně souhlásek než jazyk český. Odborné publikace vymezují počet až 23 německých konsonantů. Stejně tak jako u německých samohlásek si při artikulaci souhlásek uvědomujeme v první řadě jejich napjatost/nenapjatost, až poté znělost/neznělost, která je ve srovnání s češtinou podstatně slabší. Naopak u českých hlásek se neuplatňuje rozdíl v napjatosti/nenapjatosti. Před charakteristikou samotných souhlásek je nutné si vymezit pojem aspirace (neboli příděch) uplatňující se u německých závěrových konsonantů. V češtině se tento typ artikulace neuplatňuje. Obdobně jako u souhlásek českých se u souhlásek německých využívá dělení podle místa a způsobu artikulace, třídění podle sluchového dojmu, která rovněž odpovídá dělení českých konsonantů a popisuje souhlásky třené (frikativy), ražené (explozivny) a sykové (sibilanty).

Podle místa a způsobu artikulace se rozlišují souhlásky závěrové ústní (p, b, t, p, d, k, g, ráz), souhlásky závěrové nosové (m, n, velární ŋ), souhlásky polozávěrové (pf, ts, dz, tf, dz), souhlásky úžinové (f, v, s, z, ſ, ʒ, ç, x, j, l, r, h). U všech zmíněných konsonantů rozlišujeme rovněž znaky jejich artikulace: zmíněnou napjatost/nenapjatost, neznělost/znělost, orálnost/nazálnost a párovost/nepárovost.

Německé souhlásky se dělí následovně:²⁷

Okluzivy (souhlásky závěrové) jsou dvojí: orální a nazální. Pro porovnání s českými variantami souhlásek závěrových ústních si uvedeme následující příklad: německé fonémy – /p/, /t/, /k/ (neznělé, aspirované, napjaté) x /b/, /d/, /g/ (znělé, neaspirované, nenapjaté), české fonémy – /p/, /t/, /k/ (neznělé) x /b/, /d/, /g/ (znělé). Z toho vyplývá, že největší míra znělosti se uplatňuje u českých souhlásek (převážně u /b/, /d/, /g/).

[p] je napjatá neznělá bilabiální orální párová okluziva (grafémy: p, pp, b).

²⁷ Následující dělení souhlásek převzato z Kovářová, A. *Úvod do fonetiky a fonologie němčiny*. Brno: 2003, s. 23–36.

[b] je napjatá znělá bilabiální orální párová okluziva (grafémy: b, bb). Tato znělá varianta německé hlásky je méně znělá než české /b/.

[t] je napjatá neznělá prealveolární orální párová okluziva (grafémy: t, th, tt, dt, d).

[d] je nenapjatá neznělá prealveolární orální párová okluziva (grafémy: d, dd).

[k] je napjatá neznělá velární orální párová okluziva (grafémy: k, ck, g). Tato hláska má oproti hláskám /p/, /t/ velmi silný přídech. V psané podobě se /chs/ nebo /x/ vyslovuje jako [ks].

[g] je nenapjatá znělá velární orální párová okluziva (grafémy: g, gg). V porovnání s češtinou je hláska /g/ pouze znělá varianta fonému /k/ a vyskytuje se pouze u slov přejatých (například *gramofon, gigantický*). V němčině se jedná o dva samostatné fonémy (/k/ x /g/).

[ʔ] ráz je napjatá neznělá nepárová souhláska. Řadíme ji k souhláskám závěrovým hlasivkovým. V němčině ho označujeme jako tzv. Knacklaut, fester Vokaleinsatz, unbehauchter Vokalneueinsatz a využívá se častěji než v češtině. Artikulace probíhá mezi dvěma samohláskami na hraně slov a tam, kde slovo začíná samohláskou po předponě, která je zakončená souhláskou, například *die An / erkennung*.

Nazály (souhlásky nazální) označujeme jako souhlásky závěrové, do jejichž artikulace je zapojena dutina nosní. Tyto souhlásky jsou vždy znělé (tzn. nepárové).

[m] je nenapjatá znělá bilabiální nazální nepárová souhláska (grafémy: m, mm).

[n] je nenapjatá znělá prealveolární nazální nepárová souhláska (grafém: n, nn).

[ŋ] je nenapjatá znělá velární nazální nepárová souhláska (grafémy: ng, n). Jedná se o poziční variantu prealveolární souhlásky /n/. Vyskytuje se před /k/, /g/, například *trinken, danken, Ungarn*, nebo před skupinou /ks/, nikdy se nevyskytuje na začátku slov.

Afrikáty (polozávěrové) jsou souhlásky složené ze dvou částí (kombinace neboli sled dvou konsonantů – jedné hlásky závěrové s úžinovou). Mají specifickou artikulaci, při

které se první hláska tvořená závěrem uvolňuje a postupně prochází v druhé části úžinou. Rozlišujeme afrikáty labiální /pf/, prealveolární (/ts/ – /dz/) a postalveolární (/tʃ/ – /dʒ/).

[pf] je napjatá neznělá labiální nepárová afrikáta (grafém: pf). Hláska nemá v češtině žádný odpovídající ekvivalent.

[ts] je napjatá neznělá prealveolární párová afrikáta (grafém: z, tz, ts).

[dz] je znělou variantou neznělé afrikáty /ts/. V němčině se nevyskytuje, v češtině pouze jako poziční varianta /ts/, například *podzemí*.

[tʃ] je napjatá neznělá postalveolární párová afrikáta (grafém: tsch). Výslovnost oproti české variantě vyžaduje větší míru napjatosti.

[dʒ] je nenapjatá znělá postalveolární párová afrikáta (grafém: dsch). V češtině se vyskytuje jen ojediněle (například *léčba, džbán*). V němčině se jedná pouze o přejatá slova například z angličtiny a francouzštiny.

Frikativy (úžinové) jsou souhlásky, jejichž překážka je tvořena úžinou, která se do cesty staví výdechovému proudu vzduchu, poté zde vzniká třecí šum. Rozlišujeme frikativy labiodentální (/f/ – /v/), prealveolární (/s/ – /z/, likvidy /l/, /r/), postalveolární (ʃ – ʒ), palatální (Ich-Laut, /j/), velární (AchLaut), laryngální /h/. Čeština netvoří tzv. Ich-Laut [ç], jinak se německé a české frikativy shodují.

[f] je napjatá neznělá labiodentální párová frikativa (grafém: f, ff, v, w). Rozdíl oproti českému fonému /f/ najdeme v jeho napjatosti.

[v] je nenapjatá znělá labiodentální párová frikativa (grafém: w, v). Při artikulaci dochází ke kolísání výslovnosti psaného /v/ například ve slovech *Pulver, Nerven*. Je nutné dodržet rozdíl mezi /f/ x /v/: *wir* (v) – *vier* (f), *fahren* (f) – *waren* (v).

[s] je napjatá neznělá prealveolární párová frikativa patřící k tzv. sykavkám ostrým (grafém: s, ss, ß). České /s/ je napjatější, ostřejší a vyslovuje se i na začátku slov.

[z] je nenapjatá znělá prealveolární párová frikativa patřící k tzv. sykavkám ostrým (grafém: z, s). Rozlišuje *reisen* (z) x *reißen* (s), *nasse* (s) x *Nase* (z). Ve srovnání s češtinou je tato hláska méně znělá.

[ʃ] je napjatá neznělá postalveolární párová frikativa patřící k tzv. sykavkám tupým (grafém: sch, s, st, sp, ch, sc). Výslovnost této hlásky se shoduje s českým /š/. V němčině není využito protikladu [ʃ] a [ʒ].

[ʒ] je nenapjatá znělá postalveolární párová frikativa patřící k sykavkám tupým (grafém: j, g, ž). Vyskytuje se pouze ve slovech přejatých ze slovanských jazyků nebo z francouzštiny.

[ç] je napjatá neznělá palatální nepárová frikativa (grafém: ch, -(i)g – například *China*, *Chemie*). Jedná se o poziční přední variantu /ch/ – tzv. Ich-Laut. Již bylo zmíněno, že se tato hláska v češtině nevyskytuje, českému /ch/ odpovídá spíše Ach-Laut. Často se hláska /ch/ vyslovuje jako /k/, například *Chor*, *Charakter*, *Chaos*. Rozlišujeme *die Kirche* (Ich-Laut) x *die Kirsche* (ʃ), *die Löcher* (Ich-Laut) x *die Löscher* (ʃ).

[x] je napjatá neznělá velární nepárová frikativa (grafém: ch, v, j, g). Jde o druhou poziční zadní variantou fonému /ch/ – tzv. Ach-Laut. Rozlišujeme *sprechen* (Ich-Laut) x *die Sprache* (Ach-Laut), *die Köche* (Ich-Laut) x *der Koch* (Ach-Laut). Tyto dvě poziční varianty fonému /ch/ (Ich-Laut a Ach-Laut) označujeme jako alofony neboli varianty téhož fonému.

[j] je nenapjatá znělá palatální nepárová frikativa (grafém: j). Odpovídá českému fonému /j/, vyskytuje se ale pouze v pozici před vokálem, příp. po předponě, uprostřed slova jen výjimečně.

Likvidy (/l/, /r/) jsou zvláštní skupina úžinových souhlásek. Mají vlastní typický způsob artikulace a mohou být jako nazály slabikotvorné. Stejně jako české likvidy jsou znělé. Rozlišujeme bokovou (laterální) likvidu /l/ a kmitavou (vibrantu) likvidu /r/.

[l] je nenapjatá znělá prealveolární nepárová frikativa (grafém: l, ll). Při artikulaci výdechový proud obchází překážku po obou stranách (proto hláska boková), úžina nevzniká uprostřed. Rozdíl oproti českému /l/ najdeme při tvoření, hláska vzniká více

vpředu, jazyk je posunutý blíže k horním řezákům, o které se plošně opírá. Slabikotvorné /l/ vzniká v nepřízvučných koncových slabikách -eln, -el.

[r] je nenapjatá znělá alveolární nepárová vibranta (tzv. Zungenspitzen-R). Oproti českému /r/ (1 – 2 kmity) má německá vibranta menší počet kmitů. Shodným znakem s češtinou je, že kmitá špička jazyka proti dásním.

[R] je nenapjatá znělá velárně uvulární nepárová vibranta (tzv. Zäpfchen-R). Při tvoření této hlásky se jazyk dotýká spodní řady zubů, výdechový proud rozkmitá čípek (neboli uvulu). Jedná se o hovorovou variantu hlásky /r/ přejatou z francouzštiny. Ve spisovné češtině je tato hláska považována za výslovnostní vadu, hovoříme o tzv. ráčkování neboli rotacismu. U Zungenspitzen-R i u Zäpfchen-R dochází k intervokalické pozici k oslabení (mluvíme o redukované výslovnosti), například *hier, ihr, Haar*, ale také *aber, werden, Maler, Mutter, her*.

[h] je neznělá laryngální nepárová frikativa označovaná jako behauchter Vokaleinsatz nebo der Hauchlaut. V češtině se jedná o znělou variantu tohoto fonému, která se tvoří v hlasivkové štěrbině. V jiném případě foném /h/ označovaný jako dloužící či němé /h/ (Dehnungs-H, stummes H) slouží pouze jako grafém označující délku, tudíž se nevyslovuje, například *gehen, ohne, froh*. Výjimku tvoří některá vlastní jména: *Johann, Eberhart*.

Velmi častým jevem v němčině je spojení dvou a více konsonantických fonémů, jako je například [ks] *sechs*, [kv] *Quelle*, [çt] *nicht*, [çts] *nichts*, [çst] *sprichst*, [xst] *suchst*, [fst] *wäschst*, [tstv] *zwei*. Obdobná výslovnost je i v češtině.

Suprasegmentální rovina německého jazyka

Při porovnávání německého a českého přízvuku zjistíme několik shodných i rozdílných rysů. Oba dva jazyky mají přízvuk dynamický, bývá jednak slovní, nebo větný. Německý slovní přízvuk je oproti českému slovnímu přízvuku velmi silný, to má za následek redukci ostatních nepřízvučných slabik. Přízvuk v německém jazyce je kladen na první kmenovou slabiku, s tím souvisí i významová (sémantická) stránka jazyka. Dalším podstatným rysem německého přízvuku je jeho distinktivní (rozlišovací) funkce (na základě postavení přízvuku je významotvorný), například *'August* (jméno) x *Au'gust*

(měsíc srpen). V němčině existuje řada přízvučných (například ab-, auf-, an-, dar-, ein-, los-) a nepřízvučných předpon (například be-, ge-, empf-, ver-, zer-).²⁸ Český přízvuk je oproti německému rozdílný (slabší) a nemá rozlišovací funkci.

Větný přízvuk souvisí s intonací a s emocionálním postojem mluvčího k dané situaci. K určení intonace neboli melodie věty patří změna síly i tempa hlasu a kladení pauz. V němčině intonaci silně ovlivňuje výrazný slovní přízvuk. Německé věty mohou mít následující typy intonací: klesavou větnou melodii typickou pro běžné vyjádření (pokles hlasu na konci věty), stoupavou větnou melodii charakteristickou pro otázky (na konci věty hlas stoupá) a pokračující větnou melodii (následující věta má přinést odpověď).

²⁸ Kovářová, A. *Úvod do fonetiky a fonologie němčiny*. Brno: 2003, s. 40–60.

5 Klasifikace českých vokálů a konsonantů

V předchozí kapitole bylo popsáno klasické dělení hlásek na samohlásky (vokály) a souhlásky (konsonanty). Vokály jsou i v češtině vždy znělé a slabikotvorné. Rozlišujeme vokály krátké a dlouhé. Tyto poznatky využijeme i při popisu systému českých vokálů a konsonantů.

5.1 Systém českých vokálů

Systém českých vokálů (též tónů) tvoří 10 monoftongických fonémů (5 krátkých: /i/, /e/, /a/, /o/, /u/), 5 dlouhých: /í/, /é/, /á/, /ó/, /ú/) a 3 diftongické vokalické fonémy (/ou/, /au/, /eu/), z toho poslední dva se vyskytují jen v přejatých slovech. Mezi zmíněnými vokalickými fonémy existují vztahy, jako jsou například: graduální (stupňovitý) protiklad výšky (diftongy se liší různým stupněm zastoupení určité fonologické vlastnosti – tři stupně výšky: vysoké /i/, /u/, středové /e/, /o/ a nízké /a/), privativní protiklad přednosti – zadnosti u vokálů středových a vysokých (u jednoho členu charakterizován přítomností a u druhého nepřítomností fonologické vlastnosti – jeden vokál je přední a druhý zadní, například /eu/), privativní protiklad kvantity (jeden z vokálů je dlouhý, druhý krátký).

Při artikulaci těchto vokálů nenaráží výdechový proud vzduchu na překážku. Po stránce zvukové se označují poměrem rezonančních tónů dutiny ústní a dutiny hrdelní – tyto rezonanční tóny napomáhají vzniku hlásky – nazýváme je proto formanty. Podle místa, kde vznikají, rozlišujeme formanty hrdelní (laryngální), ústní (orální) a nosové (nazální). Pro vokalický systém se často vychází ze známého schématu – tzv. vokalického trojúhelníku (viz tabulka č. 8):

Tabulka č. 8 České vokály.

Zdroj: Kovářová, A. *Úvod do fonetiky a fonologie němčiny*. Brno: 2003, s.

9.

postavení jazyka	přední	střední	zadní
vysoké	í/í		u/ú
středové		é/e	o/ó
nízké		á/a	
postavení rtů	nezaokrouhlené		zaokrouhlené

Dělení českých samohlásek je následující:²⁹

/a/, /á/ je střední, nízká, nezaokrouhlená samohláska (krátká a dlouhá).

/e/, /é/ je přední, středová, nezaokrouhlená samohláska (krátká a dlouhá).

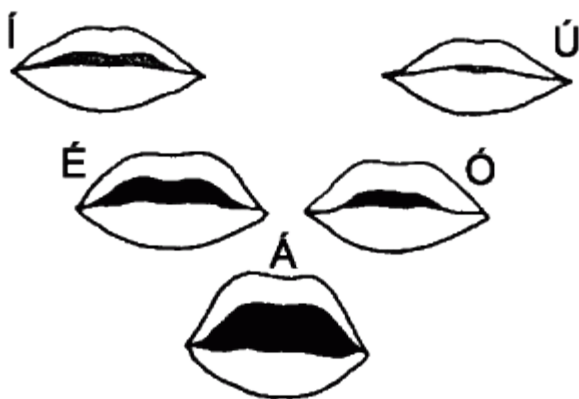
/i/, /í/ je přední, vysoká, nezaokrouhlená samohláska (krátká a dlouhá).

/o/, /ó/ je zadní, středová, zaokrouhlená samohláska (krátká a dlouhá).

/u/, /ú/ je zadní, vysoká, zaokrouhlená samohláska (krátká a dlouhá).

Základním diferencujícím rysem českých vokálů je tedy zaokrouhlenost (neboli labializace) – zesílení aktivní činnosti rtů (viz obrázek č. 5), kvantita (délka), otevřenost (velikost čelistního úhlu), napjatost (intenzita činnosti svalů podílejících se na artikulaci vokálů) a znělost.

Obrázek č. 5 Tvar rtů u českých vokálů. Zdroj: Krčmová, M. *Fonetika* [online]. Brno: 2007 [citováno 14. března 2015]. Dostupný na <http://is.muni.cz/elportal/estud/ff/js07/fonetika/materialy/ch05s03.html>.

Podle Krčmové se z poslechového hlediska jednoduché vokály v češtině tradičně dělí podle sluchového dojmu na vysoké /i/, /í/, /e/, /é/ a hluboké /u/, /ú/, /o/, /ó/; /a/, /á/ je na přechodu mezi oběma skupinami. Podle akustického hlediska charakterizuje vokály také jejich výška, síla a trvání.

²⁹ Pokorná, J.; Vránová, M. *Přehled české výslovnosti : logopedická a ortoepická cvičení pro dospělé*. Praha: 2007, s. 363–781.

Artikulace vokálů je vytvářena pomocí jazyka, který se pohybuje dopředu a vzhůru, nebo dozadu a vzhůru, tím se mění poměr objemů dutiny ústní a hrdelní. Výslovnost jednotlivých vokálů a správné postavení jazyka si můžeme ověřit na obrázku č. 6.

Obrázek č. 6 Artikulace vokálů. Zdroj: Krčmová, M. *Fonetika* [online]. Brno: 2007 [citováno 14. března 2015]. Dostupný na <http://is.muni.cz/elportal/estud/ff/js07/fonetika/materialy/ch05s03.html>.

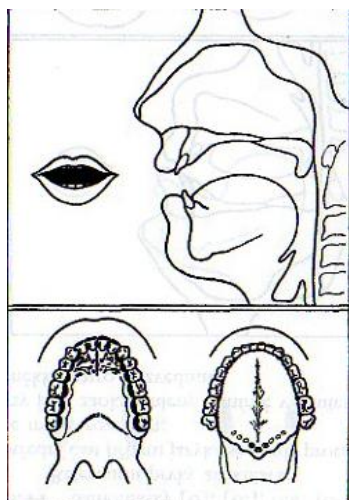
Popis a artikulace českých vokálů je následující:³⁰

Při artikulaci **fonémů** /a/, /á/ (viz obrázek č. 7) jsou ústa dostatečně rozevřena, jazyk zaujímá neutrální postavení (opírá se o dolní dásněň), rty se na artikulaci nepodílejí. Napjatost svalů není velká, vokál /a/ se tudíž lépe díky slabšímu uzávěru dutiny nosní nazalizují (nosový konsonant způsobuje, že se sousední vokál také stává nosovým, tj. vysloví se dutinou nosní). Fonémy /a/, /á/ jsou umístěny ve středu spektra – jde tedy o hlásky kompaktní. Z hlediska auditivního (poslechového) je můžeme též označit jako dvojtóny (složeny ze dvou tónů). Rozdíl v kvantitě nalezneme při artikulaci dlouhého /á/, při níž je jazyk poněkud níže a zadněji než u /a/.

³⁰ Blíže viz Krčmová, M. *Úvod do fonetiky a fonologie pro bohemisty*. Ostrava: 2010, s. 134–137.

Obrázek č. 7 Tvoření samohlásky /a/.

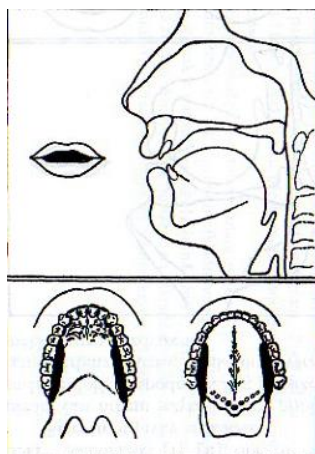
Zdroj: Palková, Z. *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: 1994, s. 183.

Pro fonémy /e/, /é/ (viz obrázek č. 8) je typický posun jazyka ze základní polohy mírně vpřed a vzhůru, hrot jazyka se zvedá ke k horním řezákům, retní otvor se zaostřuje. Pro tyto fonémy je typický rozdíl mezi formanty, tzn. že nejsou kompaktní, ani difuzní (nemají akustickou energii rozloženou v celém poli).

Obrázek č. 8 Tvoření /e/.

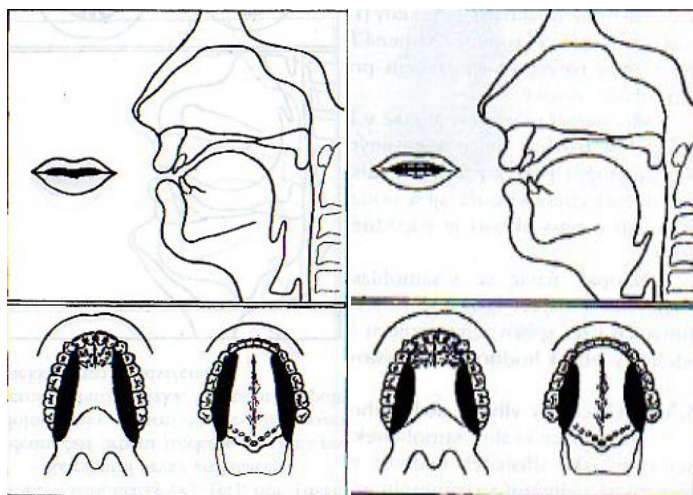
Zdroj: Palková, Z. *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: 1994, s. 182.

Při artikulaci fonémů /i/, /í/ (viz obrázek č. 9) je jazyk vyzdvižen vpřed a vzhůru, hřbet jazyka je vyklenut k tvrdému patru, ústa jsou přivřena. Opět se jedná o hlásku nekompaktní, ale difuzní (tzn. že formanty jsou postaveny na okrajích spektra, jazyk je blíže patru). Výslovnost dlouhého /i/ je značně namáhavá, proto se nejen v nespisovných promluvách zkracuje (například *paní nováková*; *prosim tě*, jde o tzv. fonetické krácení. Tento foném má v psané podobě dva grafémy: /i/ a /y/. Výklad fonému /i/ je nutno doplnit o

artikulaci hlásky /y/,³¹ která je považována za hlásku z nestandardních vrstev jazyka a způsobuje německým rodilým mluvčím velké obtíže, jelikož je zvukově odlišná. Při artikulaci této hlásky je hřbet jazyka zdvižen proti přední části tvrdého patra, špička jazyka je skloněna dolů, čelistní úhel je otevřen, měkké patro je zdviženo a retní štěrbina mírně zaokrouhlená.

Obrázek č. 9 Tvoření /i/ a /y/. Zdroj: Palková, Z. *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: 1994, s. 181–188.

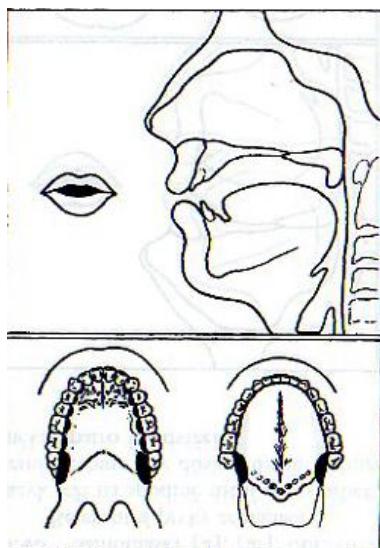

Při tvoření **fonémů** /o/, /ó/ (viz obrázek č. 10) je jazyk poněkud vzadu, hrot jazyka leží volně, retní otvor zužuje a je kratší. Rty jsou při artikulaci aktivní. Jsou umístěny v nižší části spektra, jsou nekompaktní, nedifuzní. Rozdíl najdeme v kvantitě hlásek, dlouhé /ó/ je zavřenější než /o/ a jazyk je více vzadu, hřbet jazyka se vyklenuje.

³¹ Palková, Z. *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: 1994, s. 188.

Obrázek č. 10 Tvoření /o/.

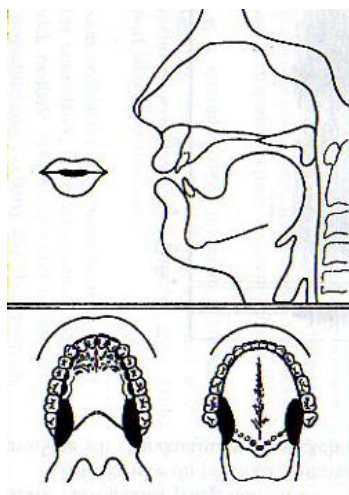
Zdroj: Palková, Z. *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: 1994, s. 188.

Jazyk při artikulaci **fonémů** /u/, /ú/ (viz obrázek č. 11) je hodně vzadu, smršťuje se, ústa jsou přivřena a ústní otvor je malý, rty jsou aktivní, zaokrouhlují se a vysunují dopředu. Hlávky mají charakter nekompaktní, difuzní. Liší se kvantitou, /ú/ je zadnější a hlubší. Výslovnost dlouhého /ú/ je namáhavá a podléhá fonetickému krácení, například *ke kamarádum; běž domu*.

Obrázek č. 11 Tvoření /u/.

Zdroj: Palková, Z. *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: 1994, s. 185.

České diftongy

Český diftong (dvojhlaska) /ou/ je typický klesavý diftong – /o/ je vokalické, /u/ je polovokál. Další již zmíněné dvojhlasčky se vykytují pouze v přejatých slovech, jsou to diftongy /au/, například [auto], /eu/ například [pneumatika].³²

U těchto diftongů je při výslovnosti vokalické samohlásky (tzv. vrcholu) pohyb čelisti, jazyka a rtů nahrazen postavením mluvidel odpovídajících artikulaci druhé samohlásky (polovokálu).

5.2 Systém českých konsonantů

Ve spisovné češtině nalezneme 27 konsonantických fonémů. Souhlásky (konsonanty) se tvoří na různých artikulačních místech a lze je charakterizovat jako tzv. nepravidelné šelesty, výbuchy a šumy.

Při tvoření českých konsonantů překonává výdechový proud překážku, jejíž výsledkem je tzv. akustický šum, proto označujeme souhlásky jako šumy. Dělíme je na znělé a neznělé podle zapojení/nezapojení hlasivek při artikulaci. Všechny konsonanty mají větší počet alofonů (každá šumová souhláska má vedle základního i kombinatorní alofon znělostní, který je modifikován vlivem hláskového okolí – typickým příkladem tohoto alofonu je výslovnost /m/ jako retozubného, například ve slově *tramvaj* ovlivní retozubné /v/ výslovnost /m/). Jako další se u těchto konsonantických fonémů diferencují tyto vlastnosti: opozice kontinuitnosti (nepřerušené souhlásky lze vyslovovat delší dobu) – nekontinuitnosti (tzv. spojitosti, odlišení konstriktiv od okluziv a semiokluziv), opozice gravisovosti (souhlásky tupé, které mají ve svém spektru nízké frekvence) – negravisovosti (tzv. akutovosti, odlišení fonémů labiálních, velárních a glottálních od ostatních s vyššími složkami zvukového spektra), opozice kompaktnosti (souhlásky, které mají zvukovou energii soustředěnou uprostřed spektra) – nekompaktnosti (tzv. soudržnosti, odlišení fonémů se zadnější artikulací od přednějších se širším zvukovým spektrem), opozice vibrantnosti – nevibrantnosti (odlišení fonémů /r/ a /ř/ od ostatních, opozice drsnosti (drsné souhlásky mají velký třecí šum) – matnosti (hladkosti – všechny souhlásky kromě afrikát a frikativ vyznačující se sourodým zvukovým spektrem).

³² Krčmová, M. *Úvod do fonetiky a fonologie pro bohemisty*. Ostrava: 2010, s. 137.

Z hlediska akustického podle sluchového dojmu se okluzivy tradičně označují jako explozivny (plozivny ražené), konstriktivny jako frikativny (též spiranty, hlásky třené) a semiokluzivny jako afrikáty (aspiráty, hlásky polotřené). Další dělení podle sluchového hodnocení je třídění na sykavky ostré, tupé a polosykavky, hlásky hrčivé (vibranty) a hlásky plynné (likvidy).

Podle toho, kde souhlásky vznikají, rozlišujeme dělení podle místa (souhlásky retné, dásňové, předopatrové, zadopatrové, hrtanové) a způsobu artikulace (souhlásky závěrové – okluzivny, polozávěrové – semiokluzivny, úžinové – konstriktivny).

České konsonanty tedy dělíme následovně:³³

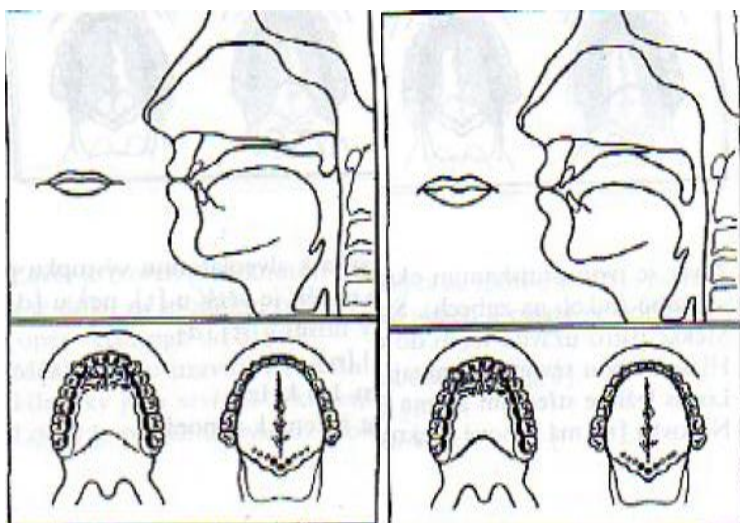
Okluzivny jsou souhlásky závěrové, při jejichž artikulaci dochází k vytvoření úplné překážky, která je zrušena pohybem aktivního artikulačního orgánu. Z nich dále vydělujeme: labiály (souhlásky retné, retnice), bilabiály (souhlásky obouretné, retoretné), labiodentály (souhlásky retozubné, zuboretné), dentály (souhlásky zubné, zubnice), alveoláry (souhlásky dásňové, předodásňov), palatály (souhlásky předopatrové, tvrdopatrové), veláry (souhlásky zadopatrové, měkkopatrové), glotály (souhlásky hlasivkové). Z poslechového hlediska je označujeme jako plozivny (explozivny).

[p], [b], [m] jsou explozivny bilabiální (obouretné). Při artikulaci je závěr vytvořen sevřením obou rtů proti sobě, přičemž jazyk se na artikulaci nepodílí (u hlásky /p/ je svalové napětí větší). Hlasivky jsou sevřené a kmitají u /b/, /m/, u nenosových /p/, /b/, měkké patro uzavírá vstup do dutiny nosní. Nosovku /m/ řadíme k sonorám, které kromě šumu mají i složku tónovou.

³³ Dělení českých konsonantů převzato z Palková, Z. *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: 1994, s. 223–235.

Obrázek č. 12 Tvoření /p/, /b/ a /m/.

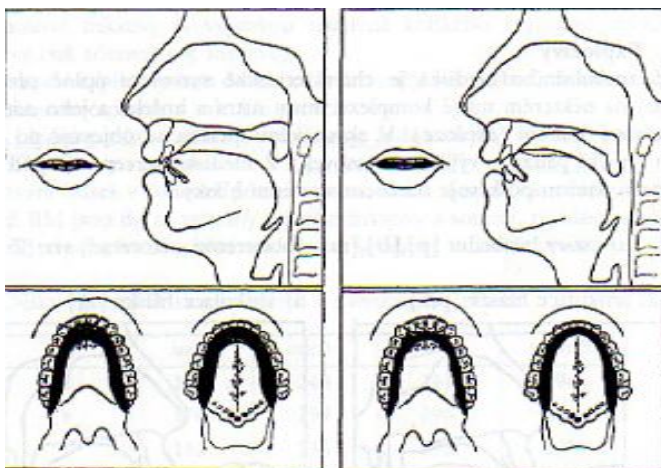
Zdroj: Palková, Z. *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: 1994, s. 223.

[t], [d], [n] jsou okluzivy alveolární (prealveolární, zubodásňové). Při tvoření těchto hlásek se jazyk přitiskává k alveolárnímu výstupku podle horních zubů (nikoli na zubech). Hlasivky jsou sevřené a kmitají u /d/ a nazální /n/, svalové napětí je vyšší u /t/. U nenosových /d/, /t/ je vstup do dutiny nosní uzavřen.

Obrázek č. 13 Tvoření /tʰ/, /dʰ/ a /ɲ/.

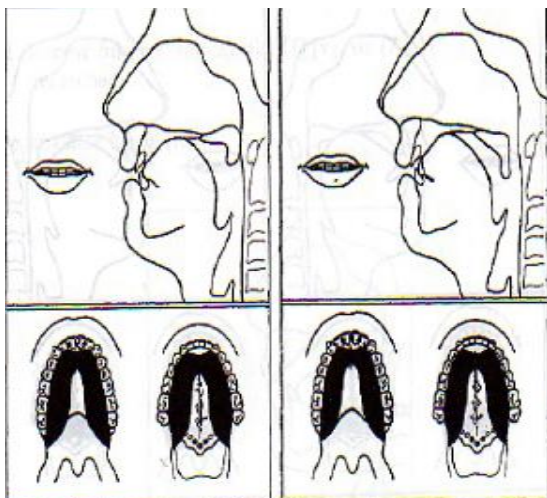
Zdroj: Palková, Z. *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: 1994, s. 224.

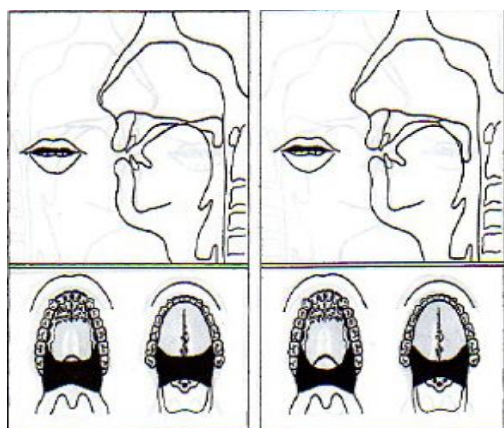
[tʰ], [dʰ], [ɲ] jsou okluzivy palatální (měkké, předopatrové, tvrdopatrové). Při artikulaci je závěr tvořen přitisknutím hřbetu jazyka na klenbu tvrdého patra. Špička jazyka je dole, za spodními řezáky. Hlasivky jsou sevřené a kmitají u /dʰ/, /ɲ/. Svalové napětí je zde poměrně velké, větší u /tʰ/. U sonory /ɲ/ se do artikulace zapojuje dutina nosní.

Obrázek č. 13 Tvoření /t/, /d/ a /ň/.

Zdroj: Palková, Z. *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: 1994, s. 225.

[k], [g], [ŋ] jsou okluzivy velární (měkkopatrové, zadopatrové). Při artikulaci je zadní část hřbetu jazyka přitisknuta k měkkému patru. Závěr je pevný, u /k/ je svalové napětí větší. U hlásek /k/, /g/ je dutina nosní uzavřena měkkým patrem, to je zdviženo a opřeno o zadní stěnu hrdelní dutiny. K tvorbě nosovky /ŋ/ dochází jen tehdy, pokud stojí před hláskami /k/, /g/. Jazyk se opírá o měkké patro, zpevní se a poté zruší explozí.

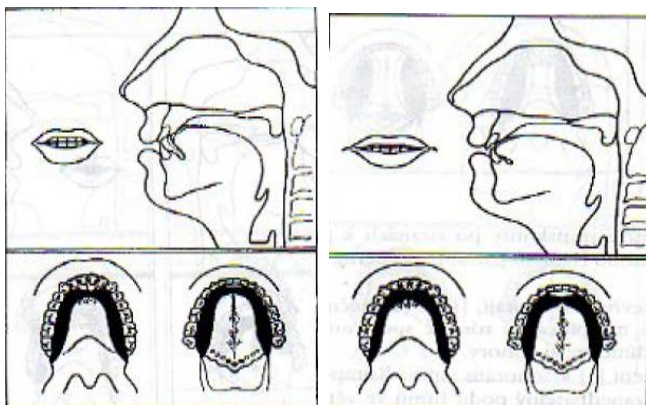
[ʔ] je český ráz – okluziva laryngální neznělá (glottální) a užívá se jako realizace slabičného předělu.

Semiokluzivy (souhlásky polozávěrové) nelze pokládat za splynutí dvou samostatných hlásek. Při artikulaci dochází k vytvoření závěru, který postupně přechází v úžinu. Závěr hlásky je podobný okluzivě s nepevným závěrem. Z poslechového hlediska je nazýváme jako afrikáty (polosykavky).

[c], [ɟ] jsou prealveolární (předodásňové) semiokluzivy (polozávěrové, polotřené). Hláska /c/ je neznělá, hláska [ɟ] (/dz/) pak znělá. Znělé [ɟ] je v češtině především způsobeno výslovností /c/ při asimilaci před znělou souhláskou, například *leckdo*.

[č], [ǰ] jsou postalveolární semiokluzivy (zadní) – /č/ je neznělé, [ǰ] (/dž/) je znělé. Znělé [ǰ] je v češtině způsobeno výslovností /č/ při asimilaci před znělou souhláskou, například *léčba*.

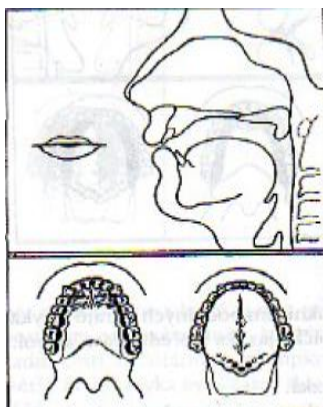
Obrázek č. 15 Tvoření /c/, /ʒ/ a /č/, /ʒ/. Zdroj: Palková, Z. *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: 1994, s. 234–235.

Konstriktivy (souhlásky úžinové, též frikativy) jsou konsonanty, při kterých dochází k zúžení cesty výdechového proudu v oblasti dutiny ústní a hrdelní. Dělíme je na konstriktivy středové (úžina je v ose úst – labiály, bilabiály, labiodentály, dentály, alveolární, prealveolární, postalveolární), laterální (bokové) a vibranty.

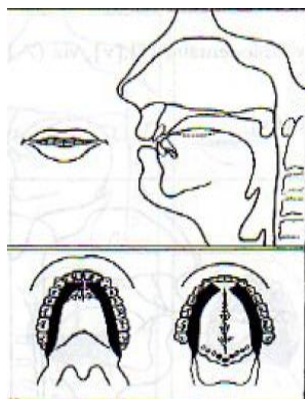
[f], [v] jsou labiodentální, retozubné, zuboretné, šumové frikativy. U hlásky /v/ je vytvořená úžina mezi spodním rtem a horními řezáky velmi krátká. Jazyk se artikulace neúčastní, leží na spodině ústní. Hlasivky kmitají pouze u hlásky /v/, svalové napětí je větší u /f/. Fonémy /f/ a /v/ se neliší výslovností, ale využitím – /v/ je bohatě využíváno, /f/ jako foném okrajový se vyskytuje ve slovech přejatých, například *fík*, zvukomalebných, například *fičí* nebo expresivních, například *frňák*.

Obrázek č. 16 Tvoření /f/, /v/. Zdroj: Palková, Z. *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: 1994, s. 227.

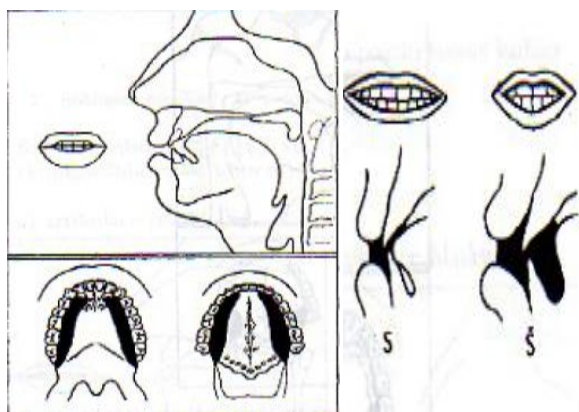
[s] [z] jsou prealveolární (předodásňové, zubodásňové, též „ostré sykavky“) frikativy a tvoří se na rozhraní zubů a dásní. Zúžením vzniká štěrbina mezi hřbetem špičky jazyka a přední části alveol. Retní štěrbina je zaostřená, šum je vysoký.

Obrázek č. 17 Tvoření /s/, /z/. Zdroj: Palková, Z. *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: 1994, s. 228.

[š], [ž] jsou postalveolární, šumové (zadodásňové, též „tupé sykavky“) frikativy a tvoří se dále od zubů. Oproti prealveolárním souhláskám je hmota jazyka posunuta zadněji, štěrbina zůstává mezi hřbetem přední části jazyka a zadní části alveolárního výstupku. Hrot je skloněn dolů a rty jsou mírně zaokrouhlené.

Obrázek č. 18 Tvoření /š/, /ž/ a rozdíl /s/ a /š/. Zdroj: Palková, Z. *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: 1994, s. 229.

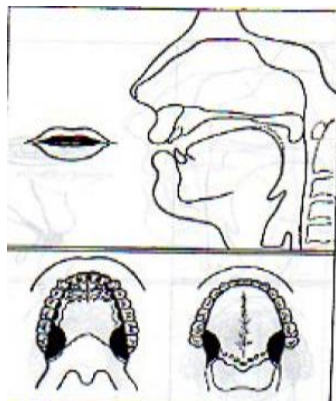

[x], [ɣ] jsou šumové, velární (měkkopatrové, zadopatrové) frikativy. Hlávka [x] (/ch/) je neznělá, hlávka [ɣ] (/ch/) znělá, která se uplatňuje před znělou souhláskou, například [abiy donesla nákup]. Při artikulaci zůstává štěrbina mezi hřbetem jazyka a měkkým patrem.

Foném /ch/ se tvoří na podobném místě jako /k/, /g/. Hrot jazyka leží volně v ústech a opírá se o dolní řezáky.

Obrázek č. 19 Tvoření /ch/.

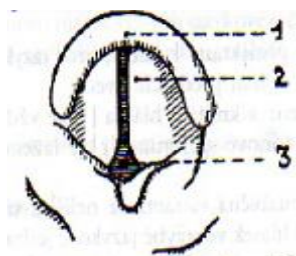
Zdroj: Palková, Z. *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: 1994, s. 230.

[h] je šumová laryngální (hlasivková, hrtanová) frikativa. Tato hláska vzniká přímo v hlasivkové štěrbině. Jedná se o znělou hlásku, která vyžaduje specifické postavení hlasivek – viz obrázek č. 20.

Obrázek č. 20 Tvoření /h/.

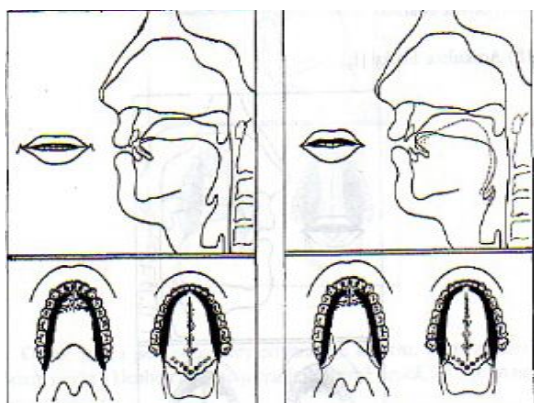
Zdroj: Palková, Z. *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: 1994, s. 230.

1 příklůpek hrtanový, 2 poloha hlasivky, 3 podoba hlasivkové štěrbiny

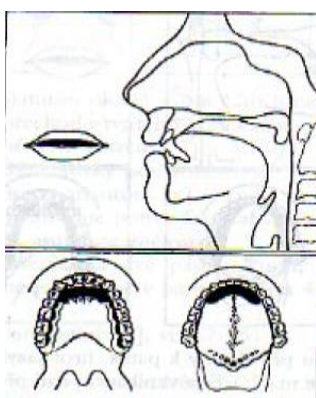
[r], [ř] jsou šumové, kmitavé vibranty. Při artikulaci jsou okraje jazyka přitisknuty k patru, hrot jazyka kmitá a je volný. Hláska se může tvořit také kmitáním zadních okrajů jazyka, čípku i rtů (jedná se pak o vadu výslovnosti). V češtině existují tři varianty kmitavých souhlásek: /r/, znělé /ř/ a na konci slova nebo v okolí neznělé souhlásky neznělé /ř/. Sonorní likvida /r/ je vždy znělá a jedinečná, může být i slabikotvorná. Artikulace zadní varianty [R] bývá označována jako vada řeči.

Obrázek č. 21 Tvoření /r/, /ř/. Zdroj: Palková, Z. *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: 1994, s. 231.

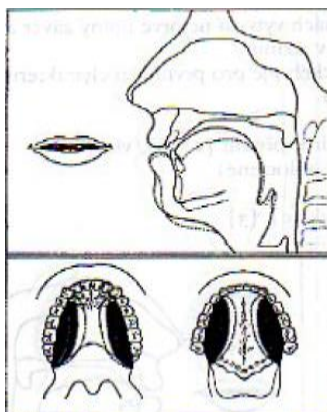

[r] je boková, laterální, sonorní frikativa. Výslovnost této hlásky je podobná jako u /d/, špička jazyka je opřená o přední alveoly, úžina vzniká po stranách a okraje jazyka jsou volné. Při artikulaci hlasivky kmitají. Hlásky /r/ je znělá, jedinečná, může být i slabikotvorná. Výslovnost této hlásky je poměrně variabilní, a to nejen v češtině, ale i v různých jazycích.

Obrázek č. 22 Tvoření /j/. Zdroj: Palková, Z. *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: 1994, s. 232.

[j] je palatální, aproximativní konstriktiva. Jedná se o hlásku klouzavou (glide), která stojí na pomezí souhlásky a samohlásky. Při artikulaci je úžina, která je mezi klenbou tvrdého patra a hřbetem jazyka, poměrně široká jako u samohlásky /i/, okraje jazyka jsou přitisknuty po stranách patra a hlasivky kmitají. Jde o znělou souhlásku, která nemá neznělý protějšek.

Suprasegmentální rovina českého jazyka

Při členění a fonetickém ztvárnění promluvy se uplatňují i další zvukové prostředky: pauza, intonace, přízvuk. Mluvíme-li o pauze, tj. přerušení řečového proudu, musíme zdůraznit, že jde o pauzu ve smyslu součásti komunikace, nejedná se tedy o pauzu fyziologickou, která slouží k doplnění zásoby dechu. V běžné improvizované promluvě mají řečové úseky kolem 7 slabik, ve čteném projevu jsou tyto úseky delší, jelikož počítáme s přípravou frázování (členění textu na menší úseky). Intonace neboli proměna silové a melodické složky řeči bývá označována jako signál hranic výpovědi; má rovněž význam pro interpretaci jako aktuální členění výpovědi a je způsobem vyjádření komunikativní funkce výpovědi a vyjádřením subjektivních postojů mluvčího. Intonaci ovlivňuje řada faktorů, například výška a melodie hlasu. V češtině se realizuje přízvuchnou slabikou jádra výpovědi, tzv. intonační centrum, poté podléhá klesání, stoupání hlasu. Intonace začíná v přízvuchné slabice, která se pak stává místem větného přízvuku. Při zesílení, zvětšení melodického intervalu mluvíme o výrazném větném přízvuku – důrazu, který nelze odvodit z psané věty. V neutrálním projevu je přízvuk na posledním taktu (přízvuchném celku) výpovědi. V češtině se uplatňuje klesavá kadence (stupňování), stoupavá antikadence (intonace stoupavá) a polokadence (objevuje se na konci vět, které neznamenají konec výpovědi). Intonace je obecně ustálená a je součástí normy spisovného jazyka. Odchytky nacházíme v různých nářečích, například plzeňské zpívání.

Slovní přízvuk neboli přízvuk taktový je v češtině označován jako stálý (umístěn na první slabice) a jako silový, což vytváří dojem, že přízvuchná slabika je silnější než slabiky nepřívuchné – to se však projeví až při výrazné a pomalé výslovnosti. Tato situace neplatí u neslabičných prepozic (předložek), jelikož nemají slabičné jádro. Pokud je nutné vyslovit je

samostatně, musíme jim ho dodat pomocí neurčitého vokálního zvuku [ə] nebo vokalizací (tj. za předložku se vkládá samohláska -e, nebo -u), při které vyslovujeme [və] nebo [vé]. Právě výslovnost těchto neslabičných předložek působila během našeho výzkumu německým rodilým mluvčím potíže. Odlišná je situace v textu, zde vstupují slova do taktů, ty vlastní přízvuk nemají. Existují stálé příklonky (enklitika), což jsou krátké tvary zájmen, tvary slovesa být – které se přiklánějí k předchozímu přízvuku. Kromě enklitik má čeština také tzv. proklitika (předklonky), což jsou dvouslabičné výrazy, které patří k přízvuku následujícímu.

6 Čeština jako cizí jazyk

Pod pojmem cizí/druhý jazyk si představme každý jiný jazyk nemateřský, který stavíme do protikladu k jazyku mateřskému. Čeština jako druhý jazyk se užívá například ve Spojených státech amerických, v Kanadě, na Slovensku, v Německu, Rakousku, Chorvatsku, Rumunsku. Pro stále rostoucí počet mluvčích (například pro děti z jazykově smíšených rodin, rodiny žijící dlouhodobě či trvale na území ČR) už není považována jako cizí jazyk, jelikož ji vnímají jako svou tzv. druhou mateřštinu neboli druhý jazyk. Výuka češtiny jako cizího jazyka se uplatňuje jak v České republice, tak i v zahraničí. To obnáší praktickou výuku českého jazyka, na některých pedagogických nebo filozofických fakultách v České republice lze tento obor i studovat.

Hrdlička definuje češtinu jako cizí jazyk jako vědní disciplínu, která se zabývá popisem a problematikou mateřského jazyka jako jazyka cizího na jedné straně a jako výuku českého jazyka pro cizince na straně druhé – toto označení v podvědomí lidí převládá. Hrdlička doporučuje z praktického hlediska používat označení čeština pro cizince.³⁴

Zájem o tento obor roste nejen v zahraničí, česky se učí stále větší počet cizinců i v České republice. Bohemisté se snaží zapojit češtinu do celoevropského rámce a vypracovávají materiály v souladu se Společným evropským referenčním rámcem pro jazyky (SERR). „V rámci SERR byly vypracovány tři úrovně znalostí (uživatel základů jazyka – A1, A2, samostatný uživatel – B1, B2 a zkušený uživatel – C1, C2), a to včetně modelových sylabů, deskriptorů a testových baterií. SERR tedy představuje obecnou koncepční a metodickou bázi pro všechny evropské jazyky, zatímco řada A1 – C2 její aplikaci a konkretizaci pro jednotlivé jazyky národní.“³⁵ Jazykům menších národů jako je například i čeština je podle Evropského referenčního rámce pro jazyky umožněno rovnoprávné postavení a existence vedle tzv. jazyků velkých, jakými je například angličtina, francouzština či němčina.

Úroveň A1 (Breakthrough) je charakteristická „nejnižší úrovní generativního užívání jazyka“.³⁶ Úroveň A2 (Waystage) je „schopnost dorozumět se v daném cizím jazyce s rodilými mluvčími nejen v běžných komunikačních situacích každodenního života, ale též při

³⁴ Hrdlička, M. *Cizí jazyk ČEŠTINA*. Praha: 2002, s. 150.

³⁵ Šindelářová, J. *RVP - Čeština jako cizí jazyk dle SERR* [online]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/8143/cestina-jako-cizi-jazyk-dle-serr.html/>. [citováno 17. března 2015].

³⁶ Tamtéž.

výměně názorů i zkušeností a při poznávání podobností i odlišností v celé rozmanitosti našeho kontinentu, přičemž se výrazně zvyšuje schopnost monologického projevu“.³⁷ Úroveň B1 (Threshold) „je schopnost porozumět ve spisovném jazyce nekomplikovaným faktografickým informacím týkajících se věcí každodenního života, udržet interakci (dialog nebo diskusi) v chodu a vytvářet srozumitelný souvislý projev (při vyjadřování složitějších myšlenek jsou akceptovány i závažnější chyby)“.³⁸ Úroveň B2 (Vantage) klade důraz na „argumentaci, účinnou společenskou promluvu a jazykové povědomí“.³⁹ Úroveň C1 (Effective Operational Proficiency) „umožní plynulou a spontánní komunikaci“.⁴⁰ Úroveň C2 (Mastery) je „stupeň přesnosti, vhodnosti a jazykové lehkosti, s jakým se velmi úspěšní studenti vyjadřují“.⁴¹ Nutno podotknout, že české verze úrovní C1 a C2 nebyly dosud publikovány. Obor čeština pro cizince stále zůstává v dnešní době velmi diskutovaným tématem.

6.1 Specifika při osvojování češtiny jako cizího jazyka

Při osvojování češtiny jako cizího jazyka klademe důraz na jazykové prostředí, ze kterého cizinec pochází. Při učení se dalšímu cizímu jazyku je výuka ovlivněna mateřským jazykem dotyčného, který ho s nově osvojovaným jazykem porovnává. Cizinci nejčastěji chybují právě v jevech, které jsou odlišné od jejich mateřštiny. Při výuce si osvojujeme poznatky ze 4 základních rovin: foneticko – fonologické, lexikální, morfologické a syntaktické. V naší práci vycházíme z roviny foneticko – fonologické, převážně se tudíž zaměříme na popis výslovnostních specifik.⁴²

Výslovnosti by měla být při výuce cizího jazyka věnována velká pozornost, protože špatná výslovnost může vést k nesrozumitelnému sdělení, které může zapříčinit až neporozumění celé výpovědi.

Vedle osvojení specifik porozumění slyšenému a porozumění čtenému textu, například hláska /ch/ má dvě písmena (rozdíl oproti němčině), zmíníme také důležitost osvojení specifik

³⁷ Šindelářová, J. *RVP - Čeština jako cizí jazyk dle SERR* [online]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/8143/cestina-jako-cizi-jazyk-dle-serr.html/>. [citováno 17. března 2015].

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ Tamtéž.

⁴² Při popisu specifik při osvojování češtiny jako cizího jazyka vycházíme z PALKOVÁ, Zdena. *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: 1994.; Krčmová, M. *Úvod do fonetiky a fonologie pro bohemisty*. Ostrava: 2010.; Kovářová, A. *Úvod do fonetiky a fonologie němčiny*. Brno: 2003.

zbylých jazykových rovin, jako je například slovní zásoba (práce se slovníkem, osvojení internacionalismů) nebo rozdílný slovosled. I pravopis může působit při výslovnosti velké potíže (osvojení *i/í, y/ý*, psaní měkkého */i/* po tvrdých souhláskách, diakritická (rozlišující) znaménka, psaní podstatných jmen s malým písmenem, rozdíl mezi *ě x je*). Za náročnou považujeme i oblast gramatiky, například časování sloves – čeština je jazyk flexivní (ohebný), němčina interflexivní (významové vztahy vyjadřující se změnami hlásek v rámci slov) nebo skloňování podstatných a přídavných jmen.

6.2 Nejčastější problémy při výslovnosti češtiny jako cizího jazyka

Výslovnosti bychom se měli věnovat primárně už od počátku studia cizího jazyka. V rovině rozpoznání hlásek (apercepce) by měl být student schopen rozlišit české hlásky a rozdíly mezi nimi, při produkci řeči pak dbáme na správnou výslovnost jednotlivých českých hlásek a jejich kombinací. Nejprve je nutné hlásky odlišit zvukově, až poté přecházíme k samotnému vyslovování hlásek.

Zaměříme-li se na jednotlivé oblasti výslovnosti, bude nás zajímat problematické osvojení některých samohlásek – při výslovnosti je nutné zachovat délku samohlásek *a/á, e/é, i/í, o/ó, u/ú, ů* (dlouhé vokály *ú/ů* se vyslovují totožně). V mnoha jazycích dochází k časté redukci (oslabení) samohlásky na konci slov, či k polykání koncových hlásky – čeština tuto výslovnost považuje za nedbalou, proto dbáme na pečlivou výslovnost koncových hlásek. Bereme v potaz vliv zaokrouhlenosti německých samohlásek */ü/ a /ö/* a soustředíme se na otevřenou výslovnost samohlásek */e/ a /o/*, neboť v němčině mají výslovnost uzavřenou.

Potíže spatřujeme i ve výslovnosti některých souhlásek – student by měl umět odlišit a správně vyslovovat souhlásky, jako jsou například sykavky */z/, /s/, /ž/, /š/*, polosykavky */c/, /č/, /dz/, /dž/*, retozubné */p/, /b/* a likvidy */t/, /l/*, veláry */h/, /ch/*, znělou a neznělou vibrantu */ř/*. Dále je zapotřebí rozlišovat výslovnost grafické podoby hlásek, například *bě, pě, vě, mě/mně, dě, tě, ně*, například *obědvat* [objetvat], *pětka* [pjetka]. Snažíme se také oprostit od přídechu u souhlásek */p/, /t/, /k/* (v češtině není). Velké potíže způsobuje nácvik výslovnosti měkkých a tvrdých souhláskových skupin *di, ti, ni x dy, ty, ny*. Kromě samohlásek a souhlásek se zaměřujeme také na odlišný ráz – například u dvou stejných samohlásek velkoobchod [velko'obchod], obtížné rovněž bude pro cizince klást slovní přízvuk na první slabiku slova.

Jednotlivé jevy se nacvičují nejprve izolovaně, poté se zapojují do souvislé řeči s ostatními jevy; uplatňuje se zapojení jednoho jevu v jeho komplexnosti, například délku

nacvičujeme u všech vokálů. Nácviik výslovnosti zařazujeme do výuky každou vyučovací hodinu a využíváme aktivity, které usnadňují nácviik výslovnosti, jsou to například aperccepční cvičení (student si zakryje jednou rukou ucho, druhou ústa a opakuje si slovo tak, že ho slyší jen on sám, tj. není rušen výslovností ostatních), dále pak napodobování výslovnosti vyučujícího, sborové opakování nebo rytmiické skandování, mnemotechnické a mimické pomůcky a postupy – klepání tučkou na první přízvučnou slabiku, míchání hrnce na první přízvučnou slabiku, dirigování na první přízvučnou slabiku.⁴³

Existuje několik různých příčin vzniku výslovnostních potíží při osvojování cizího jazyka, obtíže mohou být původu fyziologického, například vady sluchu, vady mluvidel, nebo původu psychologického, například strach z neúspěchu, neochota opakovat vyslovované hlásky. Obtíže však mohou být zapříčiněny také rozdílem ve zvukové a grafické podobě jazyka. Je obecně známo, že jsou rozdíly mezi tím, jak se slova píší a jak vyslovují – což je dáno morfematiíkých principem pravopisu. Existují i případy, ve kterých si slovo ponechává prvky historického pravopisného vývoje (například u měkkých konsonantů /dʰ/, /tʰ/, /ň/ je měkkčení označeno pomocí vokálů i/í nebo ě). Obtíže činí již zmíněný rozdíl mezi i/í a y/ý v mluvené podobě jazyka, obě hlásky se vyslovují jako /i/, například *vysoký* [visokí] x *viset* [viset]. Rozdílnou výslovnost má němčina, například *Elite* [elite] x *Elypse* [elypse].⁴⁴

V závěru teoretické části práce se dostáváme opět k samotnému jádru našeho výzkumu, kterým je vliv mateřského jazyka na výslovnost cizího jazyka (neboli obtíže způsobené interferencí). Obtíže vyplývající z přenosu pravidel výslovnosti mateřského jazyka na osvojovaný cizí jazyk jsou velmi frekventované. Čeština jako cizí jazyk je vnímána prostřednictvím mateřského jazyka, což nerodilým mluvčím činí značné potíže nejen při čtení a porozumění, ale zejména při produkci řeči. Vliv mateřského jazyka přináší řadu výslovnostních chyb, které budou podrobněji analyzovány ve výzkumné části této práce.

⁴³ Blíže viz *Metodika přípravy ke zkoušce z českého jazyka pro žadatele o trvalý pobyt (úroveň A1)* [online]. Praha: 2008. Dostupný z: http://trvaly-pobyt.cestina-pro-cizince.cz/uploads/Dokumenty/cest_pro_ciz_final.pdf. [citováno 5. března 2015].

⁴⁴ Viz Müllerová, Vendula. *Problémy nácviiku výslovnosti při výuce češtiny jako cizího jazyka u německých mluvčích* [online]. České Budějovice, 2009. Diplomová práce na Fakultě pedagogické Jihočeské univerzity ČB na katedře germanistiky. Dostupné z: http://theses.cz/id/wfns7q/downloadPraceContent_adipIdno_64381743 [citováno 7. března 2015].

7 Výzkumná část

Smyslem předkládané práce je podložit zjištěné teoretické poznatky terénním výzkumem, byť jen v pilotní podobě. Naší snahou bylo zaznamenat konkrétní problematické jevy přímo v mluvě cizinců-Němců učících se česky. Cílem práce je pak odhalit vliv mateřského – konkrétně německého jazyka na výslovnost češtiny.

Stanovení hypotéz

Zkoumaná problematika byla rozvržena do několika oblastí, resp. dílčích vlivů (podle konkrétních zkoumaných jevů); z nich jsme poté vycházeli při stanovení následujících hypotéz:

1. Předpokládáme nedostatky v kvantitě samohlásek *a/á*, *e/é*, *i/í*, *o/ó*, *u/ú,ů*, neboť kvantita v německém fonetickém systému není značena diakritikou (čárkou ani kroužkem nad dlouhou samohláskou), nýbrž pomocí zdvojené samohlásky nebo tzv. Dehnungs-H (dloužícího /h/).
2. Protože byla oproti češtině (kde je otevřená výslovnost) zjištěna rozdílná (tj. zavřená) artikulace samohlásek /e/ a /o/, předpokládáme, že samohlásky /e/ a /o/ budou mít při artikulaci výslovnost zavřenější, než je v češtině běžné.
3. Vzhledem k tomu, že přehláska v němčině způsobuje asimilaci (tj. přizpůsobení jedné hlásky druhé), domníváme se, že zaokrouhlenost a napjatost německých samohlásek /ö/, /ü/, /ä/ bude mít vliv na kvalitu a výslovnost českých zadních vokálů /o/ a /u/.
4. Rovněž předpokládáme redukovanou výslovnost některých konsonantů a vokálu /e/, protože se v němčině vyskytuje tzv. redukované [ə] (například na konci slov), které se vyslovuje slabě nebo se zcela vypouští.
5. Dále předpokládáme nesprávnou výslovnost hláskových skupin *bě*, *pě*, *vě*, *mě/ mně*, *dě*, *tě*, *ně* a tvrdých a měkkých souhláskových skupin *di/dí – dy/dý*, *ti/tí – ty/tý*, *ni/ní – ny/ný*, protože německý fonetický systém nerozlišuje měkkost a tvrdost konsonantů.
6. Německý fonetický systém také neobsahuje některé z českých souhlásek, například vibrantu /ř/; předpokládáme tedy nesprávnou výslovnost souhlásky /ř/.
7. Protože souhlásky /p/, /t/, /k/ jsou v češtině vyslovovány oproti němčině bez přídechu, lze předpokládat, že tyto hlásky budou chybně vyslovovány s přídechem.

8. Poněvadž němčina neklade přízvuk stejným způsobem a na stejné místo jako čeština, očekáváme důraznější přízvuk, který neleží vždy na první slabice slova jako v češtině.

7.1 Sběr výzkumného materiálu

Samostatný výzkum byl realizován na České škole Karlsruhe⁴⁵ v Německu. Nezisková organizace Český a slovenský spolek Karlsruhe zahájila svou činnost v květnu 2011 a iniciovala založení České školy Karlsruhe; dále se aktivně podílí na jejím chodu a rozvoji. Mezi zakládající členy patří Sonja Heinrichs, Veronika Weithalerová, Miroslav Šedivý, Eric Heinrichs, Alena Technovská, Martina Morcelli a Dana Pavličíková. Výuka češtiny zde začíná již v mateřské škole, v tzv. České školce (věk dětí, které ji navštěvují je 3 až 6 let), a pokračuje v České škole (věk dětí se zde pohybuje mezi 6 až 15 lety). Děti školního věku se zde zaměřují na poznání struktury jazyka, procvičují českou fonetiku a gramatické jevy. Cílem výuky je především porozumění čtenému textu a zdokonalení se v mluveném projevu. Mimo jiné se seznamují i s českou kulturou a literaturou. Výuka probíhá jednou týdně v sobotu, v prostorách školy, a to v časovém rozpětí tří hodin. Škola nabízí i jiné mimoškolní aktivity, jako je například pomoc v souvislosti s výběrem integračního kurzu německého jazyka u našich partnerských německých jazykových škol, překlady, tlumočení, nebo například organizaci kulturních akcí a setkání českých a slovenských krajanů.

Většina dětí, které navštěvují tuto školu, žije v Německu a Čechy pouze několikrát do roka navštěvuje (mají u nás v České republice prarodiče nebo známé). Některé děti se u nás také narodily (některé zde i část dětství prožily); v mnohých případech žije dítě v dvojjazyčné rodině (jeden z rodičů je Čech a druhý Němec). Děti chodí ve všední dny do německé školy, Českou školu navštěvují pravidelně o víkendech. Ve škole při běžné komunikaci se spolužáky a ve většině případů i doma mluví děti pouze německy. Česky pak mluví se svými příbuznými v Čechách, v České škole a někdy s jedním z rodičů. Přesto jsou pro rodiče české kořeny důležité a znalost českého jazyka chtějí u svých dětí rozvíjet, i když v mnohých případech sami česky mluví jen ojedinele.

Pro výzkum bylo na doporučení vedení školy vybráno 5 dětí ve věku 8 až 11 let (1 chlapec a 4 děvčata – viz tabulka č. 9). Již předem bylo upozorněno na velmi špatnou úroveň výslovnosti u jednotlivých dětí, na možný strach z nahrávání či na znemožnění nahrávání vlivem stresu a nervozity dětí. Pořídili jsme celkem 5 cca půlhodinových nahrávek.

⁴⁵ Informace o škole dostupné z: <http://57554.w54.wedos.ws/index.php?lang=cz> [citováno 7. března 2015].

Před nahráváním byly děti seznámeny s jeho průběhem. Následovalo krátké hromadné rozmluvení, poté se přešlo k samotnému nahrávání. Žákům byly předloženy dva listy s krátkými cvičeními na jednotlivé problematické jevy.⁴⁶ Zpravidla bylo na výslovnost jedné konkrétní hlásky nebo na porovnávání hlásek zaměřeno jedno cvičení. Jednotlivé hlásky nebyly vyslovovány samostatně, ale v rámci slov. V jednotlivých úkolech byla procvičována výslovnost krátkých a dlouhých samohlásek a výslovnost /ě/; dále byly procvičovány rozdíly ve výslovnosti měkkých a tvrdých souhláskových skupin *di, ti, ni – dy, ty, ny*. Další cvičení bylo zaměřeno na výslovnost diftongu /ou/ a na problematické souhlásky, jako jsou hlásky /r/, /ř/, /č/, /z/ nebo /h/ a /ch/. Rovněž byla zařazena cvičení na rozlišení /n/, /ň/ a měkkopatrového /ŋ/ či rozlišení výslovnosti souhlásek /f/ a /v/. Zařadili jsme i cvičení na souhlásky /p/, /t/, /k/, abychom ověřili, zda budou tyto hlásky vyslovovány s německých přídechem. Jako poslední byla procvičena asimilace, tj. spodobá znělosti. V závěru jsme pomocí krátkých vět zopakovali všechny hlásky abecedy. Nahrávání proběhlo postupně, jednotlivě a v oddělené místnosti. Během nahrávání jsme dělali krátké pauzy, aby se žáci napili nebo si odpočinuli. Přesto pro ně bylo samotné nahrávání tak vyčerpávající, že bylo nutné některé obtížnější úkoly vynechat. Během nahrávání se nám podařilo pořídit u jednoho žáka i videonahrávku, která měla zaznamenat nesprávnou artikulaci samohlásek /e/ a /o/. V původním plánu bylo srovnat čtený text s improvizovaným projevem, ale pro žáky bylo velmi obtížné sestavit smysluplnou větu, představa krátkého rozhovoru byla nemožná.

Tabulka č. 9 Seznam nahrávajících

Hlas 1:	Eliška	8 let
Hlas 2:	Anička	11 let
Hlas 3:	Tina	10 let
Hlas 4:	Samuel	9 let
Hlas 5:	Sofie	8 let

⁴⁶ Cvičení vycházela z Pokorná, J.; Vránová, M. *Přehled české výslovnosti: logopedická a ortoepická cvičení pro dospělé*. Praha: 2007; z Pavlíková, I. *Čeština pro cizince. 1. kurz*. [online] Praha: ČVUT. Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská. 2005. [citováno 7. března 2015]. Dostupné z: <http://tjn.fjfi.cvut.cz/~pavlikova/Materialy/Cestina1.pdf>. (viz příloha č. 1)

7.2 Analýza materiálu

Cílem analýzy výzkumného materiálu bylo potvrzení či vyvrácení stanovených hypotéz. Zkoumaný materiál byl podroben kvalitativní a kvantitativní analýze. Po opakovaném přehrávání záznamů byly zaznamenány chyby ve výslovnosti; a tyto pak dále roztříděny. Výsledky výzkumu jsou rozděleny do tří částí. V první řadě se budeme zabývat chybnou výslovností samohlásek, poté rozdílů ve výslovnosti souhlásek a v poslední části jsou představeny odchylky v suprasegmentální rovině jazyka.

7.2.1 Rozdíly ve výslovnosti samohlásek

Kvantita samohlásek

V češtině je kvantita samohlásek značena diakritikou (čárkou, popř. kroužkem nad dlouhou samohláskou). V němčině je vyjádřena pomocí zdvojení vokálů (například *leer*) nebo pomocí tzv. prodlužovacího /h/, tzv. Dehnungs-H (například *sehr*). Rozdíl rovněž spočívá v tom, že německé dlouhé vokály jsou zavřené a napjaté.

Chybná výslovnost kvantity samohlásek

Rozlišení krátkých a dlouhých vokálů působilo některým žákům velké problémy. Obvykle potíže nastaly při procvičování více jevů najednou. Pokud se musel žák soustředit na více výslovnostních jevů, začal chybovat i v rozlišení délky samohlásek. Některým žákům činilo problémy rozlišit ě – é, ě – e, například nemá – nemá, děj – dej [nemá] – [nemá], [dej] – [dej]. Často také docházelo k dlužení hlásek, a tím i ke špatnému kladení přízvuku, například restrukturalizace [restruktualízace].

obědvá	[objedva]
díky – dýky	[d'iki] – [dikí] (kvantita chybně dána na druhou slabiku slova)
čistí – čistý	[čisťi] – [čisti] (dvojice chybně vyslovena bez kvantity)
Věna	[vena]
pánům	[panúm]
profesoru – profesorů	[profesorú] – [profesorú]
kus následujícího vokálu)	[k ^h ús] (vliv německého přídechu způsobil dlužení
kůň	[k ^h ún] (místo /ň/ vysloveno /n/)

Odlíšná výslovnost samohlásek /e/ a /o/

Samohlásky /e/ a /o/ se v češtině vyslovují otevřeně, v němčině zavřeně.

Chybná výslovnost samohlásek /e/ a /o/

U samohlásek /e/, /é/ a /o/, /ó/ může dojít k široké výslovnosti, která zastírá rozdíl mezi samohláskami /e/ a /a/. Tato výslovnost připomínající spíše hlásky /a/, /á/ je považována v českém prostředí za nedbalou.

Naopak při příliš zavřené (úzké) výslovnosti /e/ se jazyk pohybuje více dopředu a nahoru, ústa se ještě více zaostřují (chybnou zavřenější výslovnost je možno vidět na videoukázce – viz CD příloha). Tato výslovnost má charakter výslovnosti nářeční (moravské).

Při pozorování artikulace žáků byla zaznamenána chybná (zavřená) výslovnost hlásky /e/. Výslovnost se v mnohých případech podobala spíše samohlásce /a/, /á/. Další výslovnostní chybou byla neplnohodnotná (redukováná, nezřetelná) výslovnost hlásky /e/, převážně na konci slov, například [dveřə], [přítəl], [přišəl], [sedəl].

Vliv německých zaokrouhlených samohlásek /ö/, /ü/ a samohlásky /ä/

Zaokrouhlenost a napjatost ovlivňuje kvalitu hlásek a v češtině souvisí s polohou jazyka. Za zaokrouhlené české samohlásky považujeme zadní vokály /o/ a /u/. V němčině se projevuje výrazná zaokrouhlenost u samohlásek s přehláskou, která způsobuje asimilaci, tedy přizpůsobení jedné hlásky jiné hlásce.

Chybná výslovnost samohlásek /o/, /u/ a /a/

Vliv labializovaných hlásek /o/ a /u/ a samohlásky /a/, resp. vliv německých přehlasovaných samohlásek způsobil v některých případech značné potíže. Například výslovnost /a/ a /o/ se ve velmi ojedinělých případech spíše podobala výslovnosti /e/. Výslovnost /ü/ se podobá grafické variantě /y/. V češtině se /y/ vyslovuje jako /i/.

základy
děkuju
rovné

[záklɛdi] (vysloveno německé /ä/ [ɛ])
[d'ɛk^hYjY] (vysloveno německé /ü/ [Y])
[rævné] (vysloveno německé /ö/ [œ])

Diftong /ou/

Čeština disponuje oproti němčině pouze jedním diftongem – ou. Vyslovuje se jednoslabičně, bez rázu. V diftongu /ou/ dochází k plynulé proměně struktury, tzn. že jazyk začíná v poloze, která odpovídá artikulaci /o/, a postupně jazyk přechází do polohy, která odpovídá artikulaci /u/. Diftong se liší od spojení dvou slabičných vokálů tím, že jeho druhá složka /u/ není slabičná. Tzn. že v češtině mohou být dvě samohlásky ve slově vedle sebe a nemusí se jednat vždy o diftong.

Chybná výslovnost diftongu /ou/

Při výslovnosti této hlásky nesmí dojít k otevřenosti u složky /o/ nebo k nedovyslovení složky /u/. V některých případech docházelo ke špatnému rozlišení diftongu a spojení dvou slabičných vokálů, například [troʊba] – [používá].

7.2.2 Rozdíly ve výslovnosti souhlásek

Nesprávná výslovnost souhlásek je způsobena nejčastěji vadou řeči nebo sluchu, která znemožňuje správné tvoření hlásek. Vážnějšími vadami řeči se blíže zabývat nebudeme, při výzkumu předpokládáme jejich nulový výskyt.

Vibranty

V němčině rozlišujeme tři druhy vibrant. [ʋ] je vokalizované /r/ a leží mezi redukovaným /e/ a krátkým /a/, výslovnost nacvičujeme jako redukované /e/ se silným německým přízvukem. [r] je nenapjatá znělá alveolární nepárová vibranta (tzv. Zungenspitzen-R). Oproti českému /r/ má německá vibranta menší počet kmitů (shodný znak s češtinou je, že kmitá špička jazyka proti dásním).

[R] je nenapjatá znělá velárně uvulární nepárová vibranta (tzv. Zäpfchen-R). Při tvoření této hlásky se jazyk dotýká spodní řady zubů, výdechový proud rozkmitá čípek (neboli uvulu). Jedná se o hovorovou variantu hlásky /r/ přejatou z francouzštiny. Ve spisovné češtině je tato hláška považována za výslovnostní vadu, hovoříme o tzv. ráčkování neboli rotacismu. U obou těchto variant dochází v intervokalické pozici k oslabení (mluvíme o redukované výslovnosti), například *hier, ihr, Haar, ale také aber, werden, Maler, Mutter, her*. V češtině existují tři varianty kmitavých souhlásek: /r/, /ř/ (např. *říjen*) a na konci slova nebo v okolí

neznělé souhlásky umístěné neznělé [ř] (např. *lékař*). Sonorní likvida /r/ je vždy znělá a jedinečná, může být slabikotvorná. Artikulace zadní varianty [R] bývá označována jako vada řeči. Při artikulaci jsou okraje jazyka přitisknuty k patru, hrot jazyka kmitá a je volný. Hláska se může tvořit kmitáním zadních okrajů jazyka, čípkou i rtů (pak se jedná o vadu výslovnosti). České spisovné /r/ odpovídá německému Zungenspitzen-R (předopatrovému /r/); Zäpchen-R (čípkové /r/) a vokalizované /r/ jsou v češtině označovány jako nespisovné. V češtině i /r/ na konci vyslovujeme neredukovaně.

Chybná výslovnost hlásky /r/ a /ř/

Výslovnost /r/, /ř/ činí velké potíže i českým rodilým mluvčím. Při výzkumu u německých žáků výslovnost českého /r/ odpovídala výslovnostní nespisovné variantě německé vibranty – čípkového /r/. Až na několik výjimek činila žákům velké potíže také výslovnost českého /ř/. Setkali jsme se i s nahrazováním hlásky /ř/ hláskou /r/, například [*nahore*], [*vepredu*], [*more*], [*skrin*], [*dopre*]. Zaznamenali jsme také nahrazení hlásky /ř/ hláskou /č/, například ve slově tři, chybně: [či]. Objevila se i chybná redukce neznělé varianty /ř/, která se vyskytuje na konci slov, například [*taliř*].

Hláska /ch/

V němčině existují dvě varianty české hlásky /ch/ – tzv. Ich-Laut a Ach-Laut, který odpovídá českému /ch/. U výslovnosti některých cizích slov se /ch/ vyslovuje jako /k/ (například *China* čteme jako [k^hína]). U některých cizích slov se hláska /ch/ vyslovuje jako /š/ (například *champagne* čteme jako [šampáň]).

Chybná výslovnost hlásky /ch/

Ve výslovnosti německých žáků docházelo často k záměně hlásky /k/ za hlásku /ch/, například krásný [chrásní]. Velmi často také výslovnost /ch/ odpovídala spíše německé měkčí přední variantě /ch/, tzv. Ich-Laut, například ve slově kuchyně [kučiňe]. U jednoho žáka docházelo dokonce k záměně hlásky /ch/ za hlásku /s/ a /š/, například ve slově přicházejí [přisázejí], chová [šová], chalupa [šalupa], chvíli [švili].

Slabiky *bě, pě, vě, mě/ mně*

Slabiky *bě, pě, vě* se tvoří pomocí hlásky /j/ a čtou se jako [bje], [pje], [vje], ovšem slabiky *mě/ mně* se čtou jako [mně], nikoli [mje]. V některých případech však můžeme najít starší výslovnost [mje]. Písmeno -ě- [je] tvoří celek s předchozí souhláskou, nestojí nikdy samostatně nebo na začátku slova.

Chybná výslovnost slabik *bě, pě, vě*

Při artikulaci žáci ve slabikách *bě, pě, vě*, nevyslovovali vkladné /j/, popř. u *mě/ mně* nevyslovovali /ň/. Například:

běží	[beží]
pěšky	[peški]
náměstí	[namestí] (nevyslovení kvantity; vyslovení tvrdé souhláskové skupiny -tý)
umění	[úmeňí] (chybně vyslovená kvantita)
věděl	[vedel]
těší mě	[teší me]
ve městě	[ve mestě]

Souhláskové skupiny *di, ti, ni / dy, ty, ny*

Měkké /i/ a tvrdé /y/ se rozlišuje jen v grafické podobě. Obtížná je výslovnost měkkých a tvrdých souhláskových skupin. Obecně platí, že po měkkých souhláskách následuje /i/, po tvrdých /y/, po obojetných /i/ i /y/. Při nesprávné výslovnosti dochází ke změně významu. Německý jazyk měkké konsonanty *di, ti, ni* nemá. Po skupinách *di, ti, ni* písmeno /i/ značí, že předchozí /d/, /t/, /n/ čteme měkce, tedy [d'i], [t'i], [n'i]. Měkkost je tedy zapsána s háčkem. Obdobně vyslovujeme i slabiky *dě, tě, ně* [d'ě], [t'ě], [n'ě].

Chybná výslovnost souhláskových skupin

Měkké konsonanty /d'/, /t'/, /ň/ činí žákům velké potíže. Pro cizince je těžké pocítovat rozdíly mezi tvrdostí a měkkostí hlásek. Obtížná byla měkká výslovnost na konci slov, například slovo *umění* vyslovovali žáci tvrdě jako [umňení]. Ve většině případů tvrdost a měkkost souhláskových skupin žáci nedokázali rozlišit a četli dvojice slov bez rozdílu ve výslovnosti. Bylo-li cvičení zaměřeno na rozdíly mezi e, é – ě (například *děj – dej, stěna – sténá, nemá – nemá*), nastaly potíže i u samostatné hlásky /ě/. Při čtení žáci často rozdíl mezi

ě – e vůbec nezaznamenali a četli dvojice slov obdobně, například [dej] – [dej], [stena] – [stena], [nemá] – [nemá].

krásný – krásní	[krásní] – [krásní]
psaný – psaní	[psaní] – [psaní]
čistý – čistí	[čistí] – [čistí]
mínění	[míňení] (správně vyslovená skupina /ně/)
důvtip	[dúftip]
diplomat	[d'iplomat] (cizí slova chybně vyslovena měkce)
divadlo	[divadlo]
čeština	[čestina] (místo /š/ vysloveno /s/)
děkuju	[dek ^h uju]
seděl	[sedl] (úplné vypuštění hlásky /ě/)
Němec	[nemec]

Přídech u souhlásek /p/, /t/, /k/

Souhlásky /p/, /t/, /k/ jsou v němčině vyslovovány s přídechem (aspirací) – p^h , t^h , k^h .

Chybná výslovnost souhlásek /p/, /t/, /k/

Aspirovanou výslovnost těchto hlásek je potřeba redukovat. Docházelo velmi často k výslovnosti těchto hlásek s přídechem, například [k^húl], [p^hánúm], [t^hrojúhelník], [út^hok], [k^hún]. V některých extrémních případech došlo k záměně hlásky /t/ za hlásku /k/, například přístup [přísk^hup]. Konsonant /k/ byl vyslovován s nejsilnějším přídechem.

Rozdíl mezi souhláskou /n/ a měkkopatrovou poziční variantou [ŋ]

Vlivem /k/ a /g/ vzniká měkkopatrové [ŋ], které označujeme jako nenapjatou znělou velární nazální nepárovou souhlásku. V češtině je měkkopatrové [ŋ] poziční variantou /n/ (v kombinacích uvnitř slova -nk-, -ng-, například *banka*), v němčině jde o jednu samostatnou hlásku. Poziční varianta vyzní až v momentě oddálení jazyka od patra a současném zvednutí měkkého patra při tvoření další souhlásky dané kombinací, tj. /k/ a /g/.

Chybná výslovnost měkkopatrového [ŋ]

V němčině je výslovnost měkkopatrového [ŋ] méně výrazná než u české varianty. V češtině je podle normy artikulační asimilace – výslovnost měkkopatrového [ŋ] před souhláskou /k/ a /g/ – závazná. Nerealizovaná artikulační asimilace je považována za

hyperkorektní, až rušivou. Zaznamenali jsme tendenci k absolutnímu vypouštění (polykání) následující hlásky /k/ nebo /g/. Ovšem při pozorování docházelo u některých případů i k velmi výraznému aspirovanému zesílení hlásky /k/, a tudíž k asimilaci nedošlo, například [okínk^ha], [tenk^há], [apolenk^ha].

Sykavky /s/, /z/ a /š/, /ž/

V němčině nedochází k regresivní asimilaci (spodobě znělosti), tj. přizpůsobení neznělých hlásek k následujícím znělým. Kromě asimilace je u těchto hlásek zapotřebí ještě rozlišovat podle místa výskytu jejich znělost/neznělost.

Hlásky /s/ je v němčině i v češtině neznělá prealveolární párová frikativa patřící k tzv. sykavkám ostrým. Hlásky /z/ je znělá prealveolární párová frikativa patřící také tzv. sykavkám ostrým. Ve srovnání s češtinou je tato hláska méně znělá. V němčině se hláska /s/ na začátku a uvnitř slova zpravidla vyslovuje zněle jako /z/, například Sonne [zone], Nase [na:ze]; naopak hláska /z/ se většinou vyslovuje jako /c/, například zehn [ce:n].

Podobně jako v češtině se i v němčině vyskytují měkké souhlásky – neznělé /š/ (grafém sch, sp, st) a znělé /ž/ (grafém g). Odlišná grafická podoba těchto měkkých souhlásek může působit při výslovnosti potíže.

Chybná výslovnost znělých a neznělých sykavek

Už bylo řečeno, že grafém /s/ se v němčině obvykle před samohláskou vyslovuje zněle jako /z/, naopak grafém /z/ se obvykle vyslovuje jako /c/. Docházelo tudíž k chybné výslovnosti ve slovech svity [zviti], zeť [cet], cizinec [cicinec]. Potíže nastaly při výslovnosti /z/ na začátku slova a uvnitř slova, kde došlo k záměně znělé hlásky /z/ za neznělou hlásku /s/ nebo k záměně hlásky /c/ za hlásku /z/, například zvoní [svoní], cítí [ziti].

Grafémy /sch/, /sp/, /st/ byly v některých případech vyslovovány jako hláska /š/, například schody [šchodi], zúčastnit se [zúčašnit se]. Naopak hláska /ž/ byla občas vyslovována jako hláska /č/, například žije [čije].

Frikativy /f/, /v/

Hláska /f/ je v němčině napjatá neznělá labiodentální párová frikativa. Rozdíl oproti českému fonému /f/ najdeme v jeho napjatosti. Hláska /v/ je nenapjatá znělá labiodentální párová frikativa a zpravidla se v němčině na začátku slova vyslovuje jako neznělé /f/. Při artikulaci dochází i ke kolísání výslovnosti psaného /v/, například ve slově Nerven [nervən] i [nerfən] je možná dvojí výslovnost. Při výslovnosti je tedy nutné dodržet rozdíl mezi /f/ x /v/.

Chybná výslovnost hlásek /f/ a /v/

Asimilace (spodoba znělosti) nepůsobila žákům velké potíže, například správně vyslovovali [přestáfka], [láfka], [d'ífka], [fšem]. Problémy nastaly při výslovnosti hlásky /v/ na začátku nebo uvnitř slova, například Vávra [fávra], vrátí [frátí], Novákovi [nofákoví].

Hláska h

V němčině se hláska /h/ vyslovuje pouze na začátku slov. V ostatních případech se uplatňuje jako tzv. Dehnungs-H (dloužící /h/) a tudíž se nevyslovuje. V češtině tuto funkci nemá, jedná se o specifickou znělou hlásku tvořenou přímo v hlasivkové štěrbině. Hláska /h/ tvoří v češtině korelační (vzájemný) pár s hláskou /ch/, například [nehet] x [nexti].

Chybná výslovnost hlásky /h/

Němečtí žáci správně rozlišovali /h/ - /ch/, například hlad x chlad nebo na shledanou vyslovili správně s hláskou /ch/ [na sxledanou]. Například ve slovech koho, knihou docházelo uvnitř slova k občasnému vypouštění této hlásky /h/.

Měkké konsonanty /č/ a /dž/

V češtině se neznělé /č/ mění před znělou hláskou na svůj znělý protějšek /dž/ ([ʒ]). Výslovnost německé varianty /č/ (grafém: tsch) vyžaduje větší míru napjatosti. Německé /dž/ (grafém: dsch) se vyskytuje pouze ve slovech přejatých.

Chybná výslovnost měkkých konsonantů

Odlíšná grafická podoba těchto souhlásek působila mnohým žákům potíže. Hláska /č/ byla často vyslovována místo hlásky /z/, například základy fyziky [čákladi] [fičiki], vzadu [včadu]. Další výslovnostní chyby nebyly zaznamenány.

7.2.3 Rozdíly v suprasegmentální rovině

Přízvuk

Oba dva jazyky mají přízvuk dynamický, bývá buď to slovní, nebo větný. Německý slovní přízvuk je oproti českému slovnímu přízvuku velmi silný, to má za následek redukci ostatních nepřízvučných slabik. Přízvuk v německém jazyce je kladen na první kmenovou slabiku, s tím souvisí i významová (sémantická) stránka jazyka. Na základě postavení přízvuku je rozlišován význam slova, tj. je významotvorný. Český přízvuk je oproti německému rozdílný (slabší), nemá rozlišovací funkci a je zpravidla na první slabice slova.

Chybné kladení přízvuku

Přízvuk je v němčině velmi silný, tudíž německá výslovnost může působit „trhaně“. Vliv mateřského jazyka je při výslovnosti velmi patrný. Žáci vyslovovali jednotlivá slova s velkým důrazem. Chybně dávali přízvuk zároveň na předložku i na první slabiku slova, například 'u 'soudu, 've 'městě, 'na 'obraze, 'za 'chvíli, 'v 'Praze – tím toto slovní spojení ještě více zvukově zvýraznili.

7.3 Vyhodnocení zjištění

V našem výzkumu bylo sledováno celkem 14 problematických jazykových jevů. Po stránce kvantitativní jsou jevy hodnoceny z hlediska četnosti – viz graf č. 1 v příloze. Z grafu lze vyčíst, že žáci nejčastěji dělali chyby při rozlišování tvrdých a měkkých souhláskových skupin *di, ti, ni / dy, ty, ny* a ve výslovnosti hlásek /p/, /t/, /k/, které byly chybně vyslovovány s německým přídechem. Velké potíže způsobovala většině žáků i výslovnost souhláskových skupin *bě, pě, vě* a výslovnost hlásky /ř/. Ostatní problematické hlásky byly zaznamenány jen v ojedinělých případech.

Na začátku této práce bylo stanoveno celkem 8 hypotéz. Při stanovení těchto předpokladů bylo vycházeno z konkrétních problematických jazykových jevů.

1. Předpoklad, že žáci budou v zachování kvantity samohlásek *a/á, e/é, i/í, o/ó, u/ú, ů* při čtení chybovat, se potvrdil. Důvodem je odlišné značení kvantity v německém fonetickém systému, kde se kvantita neznačí pomocí diakritiky (tj. čárkou, popř. kroužkem nad dlouhou samohláskou), ale zdvojenými samohláskami nebo tzv. Dehnungs-H (dloužícím /h/). V důsledku špatného kladení přízvuku a zdůrazňování určité slabiky slova docházelo k nesprávnému dloužení, nebo krácení hlásek.

2. Dále se potvrdilo, že při artikulaci samohlásek /e/ a /o/ došlo k rozdílné (tj. zavřené) výslovnosti. Při pozorování žáci tyto hlásky vyslovovali nedostatečně otevřeně, což působilo spíše nedbale. Nesprávnou výslovnost těchto hlásek částečně zachycuje přiložený videozáznam.

3. Naše domněnka, že silná zaokrouhlenost a napjatost německých samohlásek /ö/, /ü/, /ä/ bude mít vliv na kvalitu a výslovnost českých zadních vokálů /o/ a /u/ se potvrdila jen do jisté míry. Pouze v ojedinělých případech docházelo k tzv. asimilaci (spodobě znělosti), při které bylo možné zachytit nedostatečné, až nedbalé vyslovení hlásky /a/, která se spíše podobala hlásce /e/. K obdobnému přízvučením hlásek došlo mezi hláskami /u/ a /y/.⁴⁷

4. Potvrzena byla i další hypotéza – že na konci slov se uplatní tzv. redukovaná výslovnost, jež je pro němčinu typická. V případě této redukované výslovnosti byly hlásky vyslovovány slabě nebo byly zcela vypouštěny. Doložitelné bylo i „polykání“ (splývání) některých konsonantů na konci slov.

5. Správně jsme předpokládali chyby ve výslovnosti souhláskových skupin *bě, pě, vě, mě/mně*, tvrdých a měkkých souhláskových skupin *di/dí – dy/dý, ti/tí – ty/tý, ni/ní – ny/ný*.

⁴⁷ Zvolen grafem /y/, neboť výslovnost se blíží německému [Y].

Potíže byly způsobeny tím, že německý fonetický systém nerozlišuje měkkost a tvrdost těchto konsonantických skupin. Chyby ve výslovnosti skupin *di/dí – dy/dý, ti/tí – ty/tý, ni/ní – ny/ný* patřily sice mezi nejfrekventovanější, ale nepůsobily největší nesrozumitelnost.

6. Protože německý fonetický systém nedisponuje vibrantou /ř/, správně jsme předpokládali výslovnostní chyby při tvoření této souhlásky. I když nepovažujeme podle dosavadního zjištění tuto výslovnostní chybu za markantní, měli bychom se při nácviku výslovnosti na tento problematický jev pozorně soustředit, neboť špatná výslovnost /ř/ může mít vliv na porozumění. Odlišná výslovnost se uplatnila i u sonorní likvidy /r/. České /r/ bylo ovlivněno německým čípkovým /r/, které je považováno v češtině za výslovnostní chybu. Při pozorování se prokázalo, že žáci mají potřebu vlivem němčiny vyslovovat hlásku /r/, popř. neznělou variantu /ř/ na konci slova redukovane (tzn. že hláska byla vyslovována slabě nebo došlo k jejímu úplnému vypuštění).

7. Potvrzujeme i předpoklad, že souhlásky /p/, /t/, /k/ budou vyslovovány s přidechem. Prakticky soustavně docházelo k aspirované výslovnosti těchto hlásek, tj. výslovnosti s přidechem. Ve srovnání s ostatními výslovnostními chybami lze tuto nesprávnou aspirovanou výslovnost přiřadit k nejvíce frekventovaným chybám, která však nenarušovala porozumění.

8. Rovněž jsme zaznamenali vliv mateřského-německého jazyka v souvislosti s kladením přízvuku. Domněnka, že přízvuk bude při výslovnosti důraznější a nebude vždy na první slabice slova, se opět potvrdila. Výrazná výslovnost jednotlivých slov působila „trhaně“ a neplynule.

Na závěr lze říci, že všechny stanovené hypotézy byly potvrzeny. Ve všech předpokládaných problematických jevech a v rozdílně vyslovovaných českých hláskách, i když v některých případech jen ojediněle, žáci chybovali. Kromě předpokládaných chyb byly zjištěny ještě další výslovnostní nedostatky, například špatná výslovnost sykavek a měkkých konsonantů /š/, /ž/, /č/, vypouštění hlásky /h/ uvnitř slova nebo nesprávná výslovnost hlásky /ch/. Přestože se jednalo o pilotní průzkum, můžeme se o získaná data poměrně dobře opřít a vyvodit z něj závěry pro praxi. Pilotní výzkum přinesl v podstatě 100% potvrzení hypotéz, které ze zkoumané problematiky vycházely.

7.4 Návrh možností využití závěrů výzkumu při výuce češtiny jako cizího jazyka

Rádi bychom v této části navrhli možné využití závěrů výzkumu při výuce češtiny jako cizího jazyka. Nesprávná výslovnost může zapříčinit při komunikaci značná nedorozumění, měli bychom tudíž výslovnosti ve výuce cizího jazyka věnovat náležitou pozornost. Vyučující by měl žáky dopředu na obtížnosti ve výslovnosti upozornit a snažit se případné chyby během pravidelného procvičování jednotlivých jevů odstranit. Bohužel nejen ve výuce češtiny jako cizího jazyka, ale ani ve výuce dalších cizích jazyků není na důkladný nácvik výslovnosti dostatečný prostor. Nezbytným předpokladem je nejen bezchybná výslovnost vyučujících, ale také vhodné zařazení poslechů (audionahrávek rodilých mluvčích), popř. hlasitého čtení, při kterém si studenti upevňují správnou výslovnost. Nesprávnou výslovnost ihned opravujeme a snažíme se ji neustálým opakováním problematických jevů odstranit. Při nácviku výslovnosti by se měl vyučující zaprvé zaměřit na rozbor jednotlivých hlásek, které by měly být podrobeny komparaci (srovnání) s jazykem mateřským. Poté, co budou studenti s oběma systémy seznámeni, mohou se lépe případným výslovnostním chybám vyvarovat.

Pokud bychom jednotlivé výslovnostní chyby posuzovali z hlediska vlivu na porozumění, tak největší nesrozumitelnost způsobovalo například tvoření hlásek /r/ a /ř/, chybná výslovnost znělých a neznělých sykavek či zachování kvantity u samohlásek.

Při nácviku české hlásky /r/ se může projevit chybná výslovnost zadní, zadopatrové vibranty [R], kterou označujeme jako vadu řeči („ráčkování“). Vliv na výslovnost českého /r/ může mít německé tzv. čípkové /r/ nebo vokalizované /r/ na konci slova. Výslovnost hlásky /ř/ působí potíže i českým rodilým mluvčím, vyžaduje totiž větší množství kmitů. Před výslovností samotného /r/ nejprve procvičíme mluvidla například tím, že na špičku jazyka položíme bonbón nebo jinou drobnou sladkost a snažíme se ho při kmitání jazyka neshodit. Snahou je zapojit do tvoření hlásky /r/ pouze špičku jazyka, nikoli čípek (uvulu), jehož zapojení by vedlo k výslovnostní vadě. Výslovnost /r/ a /ř/ můžeme také procvičovat tak, že seřadíme žáky do jedné řady a ptáme se jich: Kolikátý stojíš v řadě? Žáci pak odpovídají: první/první, druhý, třetí, čtvrtý atd. Až po zvládnutí hlásky /r/ učíme žáky vyslovovat /ř/. Výslovnost /ř/ lze nacvičovat například pomocí tzv. jedlého papíru, který vložíme žákovi mezi zuby a tahem kontrolujeme pevnost stisku.

Přesné rozlišení kvantity (délky) samohlásek lze prakticky zkoušet ve dvojici, a to tak, že si dva žáci sednou naproti sobě a chytanou se za ruce. Vyučující bude předříkávat a žáci po něm budou slova postupně opakovat. Kvantitu pak budou rozlišovat tlakem dlaní; krátkým stiskem určí krátkou samohlásku, dlouhým stiskem pak upozorní spolužáka na samohlásku dlouhou.

Správnou výslovnost sykavek lze nacvičit například pomocí sirky (popř. párátko), kterou si žák vloží mezi zuby (zkousne ji) a syčením se ji bude pokoušet vytlačit. Přidáním hlasu přejde k výslovnosti znělé hlásky /z/.

Mezi nejvíce frekventované chyby ve výslovnosti řadíme dále aspirovanou výslovnost u souhlásek /p/, /t/, /k/ nebo také obtížné rozlišení měkkých a tvrdých souhláskových skupin *di, ti, ni / dy, ty, ny*.

Přídech u souhlásek /p/, /t/, /k/ označujeme jako nesprávnou doplňkovou artikulaci, která vzniká při neúplném sevření hlasivkové štěrbiny. Míru aspirace zkoumáme například pomocí dlaně ruky, kterou si žák předtím namočí ve vodě a poté přiloží před ústa, hlásky s přídechem jsou pak dechově výraznější a namáhavější. Při silném přídechu lze sledovat mírné odpařování vody z ruky.

Při nácviku se zaměřujeme také na správnou výslovnost měkkých a tvrdých souhláskových skupin *di, ti, ni / dy, ty, ny*. Cizinci těžko rozlišují měkkost a tvrdost těchto slabik. Je zapotřebí vysvětlit, proč například ve slovech cizího původu (*diktát, diplomat*) vyslovujeme slabiku /di/ tvrdě. Dvojice slov procvičujeme a vysvětlujeme jejich význam. Dbáme rovněž na správnou výslovnost souhláskových skupin *bě, pě, vě*. Učíme studenty rozlišovat zvukovou a grafickou podobu těchto slabik. Při procvičování měkkých a tvrdých slabik využijeme několika mnemotechnických pomůcek, pomocí kterých budeme rozlišovat měkké a tvrdé souhlásky. Tvrdým slabikám přiřadíme tenisový nebo pingpongový míček a měkkým pěnový míček na líný tenis – když žáci uslyší měkkou slabiku, zmáčknou měkký míček, pokud zazní tvrdá slabika, bouchnou tvrdým míčkem o stůl.

Vliv na porozumění může mít i kladení přízvuku, který by žáci měli správně klást na první slabiku slova. Kladení přízvuku nacvičujeme ve stoje – vyučující vypráví příběh, popř. čte pohádku, žáci opakují po krátkých celcích text a na každou první slabiku dupnou. Podobných metod a mnemotechnických pomůcek využíváme i při nácviku dalších problematických jevů ve výslovnosti.

8 Závěr

Při osvojování jakéhokoliv cizího jazyka je nutné kromě slovní zásoby a gramatiky ovládat i výslovnost. V předkládané diplomové práci jsme zkoumali vliv mateřského jazyka v oblasti výslovnosti jazyka cizího. Tento poměrně zásadní vliv německého jazyka při osvojování češtiny byl podložen terénním výzkumem, jehož prostřednictvím byly odhaleny konkrétní problematické jevy ve výslovnosti.

Komparací indoevropských jazyků, konkrétně germánských a slovanských byly zjištěny rozdíly v jejich konsonantickém a vokalickém systému. Při rekonstrukci fonologických rozdílů jsme vycházeli ze srovnání hláskových dokladů góštštiny a staroslověnštiny jakožto nejstarších písemných jazyků. Fonetický systém germánských jazyků se lišil od systému slovanského rozdílnými konsonanty, například střídnicí ve slovech – (gótské) *fimf*, *kann* x (staroslověnské) *pęťb*, *znati* – byly způsobeny rozdělením indoevropských jazyků na větev kentumovou a satemovou. Ve vokalickém systému nalezneme řadu rozdílů nejen z hlediska výšky (melodické změny v intonaci) a timbru (zabarvení), například (gótské) *ist*, *tagr* x (staroslověnské) *jestb*, *osb*; ale i z hlediska kvantity – (gótské) *mōdor* x (staroslověnské) *mati*. Vokály podléhaly hláskovým změnám, jako je například redukce (tj. oslabení či vypouštění hlásky) či synkopa (tj. přízvuk na nepřízvučné době). Střídnicí se vyskytovaly i u diftongů – (gótské) *áins*, *wáit*, *us-láubjan* x (staroslověnské) *jed-inb*, *cęna*, *ljubiti*. Indoevropské jazyky vykazují značný rozdíl i v akcentuaci (tj. v rozdílném stavu přízvuku), některé mají přízvuk pohyblivý a volný, jiné přízvuk pevný. Pro jazyky germánské je typická prehistorická fixace (upevnění) na první slabice slova; pro jazyky slovanské pak příznačná ztráta původní volnosti a pohyblivosti přízvuku.

Dále jsme srovnali současný stav fonetického systému němčiny a češtiny. Obecně se hlásky dělí podle rozdílů v jejich artikulaci na samohlásky (vokály) a souhlásky (konsonanty). Při artikulaci samohlásek hlasivky pravidelně kmitají, výdechovému proudu se do cesty nestaví žádná překážka a vzniká čistý tón. Oproti tomu souhláskám v cestě překážka stojí, a tím vzniká šum. Proto z artikulačního hlediska nazýváme samohlásky tóny a souhlásky šumy. Systém německých vokálů obsahuje 16 hlásek a tzv. vokalizované r [ɐ]. Český systém má hlásek pouze 10. Ve srovnání s českými vokály vykazují německé samohlásky velké rozdíly v otevřenosti a zavřenosti hlásek. Pro německé přední samohlásky je typická zaokrouhlenost (labializace) – v češtině labializovaná přední řada vokálů neexistuje. Rozdíly nalezneme ve

způsobu a místě tvoření některých hlásek – v němčině se totiž vyskytují kromě orálních (ústních) i samohlásky nazalizované, většinou přejaté z cizích jazyků. Německé i české vokály jsou přední, střední a zadní; krátké a dlouhé. Kvantita (délka) je v češtině a v němčině značena odlišně – němčina používá k dlužení samohlásek kromě zdvojení vokálů také tzv. Dehnungs-H (dloužící /h/). Čeština značí délku pomocí diakritického znaménka (čárky, popř. kroužku nad dlouhou samohláskou). Němčina disponuje třemi diftongy – [ae], [ao], [oø], čeština pouze jedním /ou/, němčina. Odlišný počet hlásek je i v systému konsonantickém. Čeština má 27 souhlásek, němčina pouze 23. České souhlásky se od německých liší tím, že jejich výslovnost není napjatá (nevyžaduje intenzivní činnost artikulačních svalů) a aspirovaná (s přídechem). Souhlásky se dělí na okluzivy (explozivy, plozivy ražené), konstriktivy (frikativy, též spiranty, hlásky třené) a semiokluzivy (afrikáty, aspiráty, hlásky polotřené). Německý fonetický systém neobsahuje vibrantu /ř/, naopak čeština netvoří tzv. Ich-Laut (/ch/) [ç]. Rozdíly nacházíme i v suprasegmentální rovině. Německý slovní přízvuk je oproti českému slovnímu přízvuku velmi silný a je kladen na první kmenovou slabiku. Čeština však klade přízvuk vždy na první slabiku slova. Tato situace neplatí u neslabičných prepozic (předložek), jelikož nemají slabičné jádro. Existují stále příklonky (enklitika), což jsou krátké tvary zájmen, tvary slovesa být – které se přiklánějí k předchozímu přízvuku. Kromě enklitik má čeština také tzv. proklitika (předklonky), což jsou dvouslabičné výrazy, které patří k přízvuku následujícímu.

Čeština jako cizí jazyk se zabývá problematikou mateřského jazyka jako jazyka cizího. Chápeme ji také jako výuku českého jazyka pro cizince. Při osvojování dalšího cizího jazyka je výuka ovlivněna mateřským jazykem cizince, který ho s novým cizím jazykem porovnává. Právě v tom, v čem cizinci spatřují odlišnosti od jejich mateřštiny, dělají nejčastější chyby. Příčiny chybování ve výslovnosti spatřujeme v původu fyziologickém, například způsobeném vadami sluchu, vadami mluvidel; nebo v původu psychologickém, například ve strachu z neúspěchu, neochotě opakovat vyslovované hlásky. Některé problémy jsou způsobeny i tím, jak se slova píšou a jak se odlišně vyslovují – což je dáno morfematickým principem pravopisu. Bylo zjištěno, že největší potíže jsou však způsobeny interferencí – neboli vlivem mateřského jazyka na jazyk cizí – jež s sebou přináší řadu výslovnostních chyb, kterými jsme se podrobně zabývali ve výzkumné části.

Sběr materiálu byl proveden na České škole Karlsruhe v Německu, kde jsme pořídili zvukové nahrávky dětí ve věku 8 až 11 let. Žáci žijí v Německu a pocházejí zpravidla z dvojjazyčných rodin. Kromě pravidelné školní docházky na německé škole se žáci učí česky

v České škole nebo školce každou sobotu dopoledne. Pro náš pilotní výzkum jsme pořídili nahrávky pěti dětí (1 chlapce, 4 dívek). Žákům byly předloženy jednotlivé úkoly, ve kterých se každé cvičení soustředilo na jeden problematický výslovnostní jev. Výsledky výzkumu jsme rozdělili podle frekvence výskytu jednotlivých chyb a podle míry vlivu na porozumění.

Z hlediska frekvence žáci nejčastěji chybovali při rozlišování tvrdých a měkkých souhláskových skupin *di, ti, ni / dy, ty, ny* a ve výslovnosti hlásek /p/, /t/, /k/.

Obecně platí, že po měkkých souhláskách následuje /i/, po tvrdých /y/, po obojetných /i/ i /y/. Bylo zjištěno, že měkké konsonanty *d', t', ñ* činili žákům velké potíže, protože němčina měkké konsonanty nemá. Obtížná byla měkká výslovnost na konci slov, například umění vyslovovali žáci tvrdě jako [umñeni]. Ve většině případů tvrdost a měkkost souhláskových skupin žáci nedokázali rozlišit a četli dvojice slov bez rozdílu ve výslovnosti, například krásný – krásní [krásní] – [krásní], psaný – psaní [psaní] – [psaní], čistý – čistí [čistí] – [čistí].

Mezi nejčastější chyby ve výslovnosti řadíme také výslovnost souhlásek /p/, /t/, /k/, které jsou v němčině vyslovovány s přídechem (aspirací) – *p^h, t^h, k^h*, například [k^húl], [p^hánúm], [t^hrojúhelník], [út^hok], [k^hún]. Aspirovanou výslovnost těchto hlásek je potřeba potlačit.

Dále byly odhaleny časté chyby ve výslovnosti slabik *bě, pě, vě*, které se tvoří pomocí hlásky /j/ a čtou se jako [bje], [pje], [vje]. Žáci při výslovnosti ve slabikách *bě, pě, vě* nevyslovovali vkladné /j/, například běží [beží], pěšky [peški].

Pokud bychom posuzovali problematické jevy z hlediska srozumitelnosti, tak největší vliv na porozumění mělo chybování v zachování kvantity samohlásek *a/á, e/é, i/í, o/ó, u/ú,ů*. Důvodem bylo odlišné značení kvantity v německém fonetickém systému, kde se kvantita neznačí pomocí diakritiky (tj. čárkou, popř. kroužkem nad dlouhou samohláskou), ale zdvojenými samohláskami nebo tzv. Dehnungs-H (dloužícím /h/), například Věna [vena], pánům [panúm], profesoru – profesorů [profesorú] – [profesorú].

Častou nesrozumitelnost způsobovala i nesprávná výslovnost vibrant /r/ a /ř/. Protože německý fonetický systém nemá vibrantu /ř/, docházelo při tvoření této hlásky k výslovnostním chybám. Setkali jsme se i s nahrazováním hlásky /ř/ hláskou /r/, například [nahore], [vepredu], [more], [skrin], [dopre]. Objevila se i chybná redukce neznělé varianty /ř/, která se vyskytuje na konci slov, například [talíř]. Odlišná výslovnost se uplatnila i u sonorní likvidy /r/. České /r/ bylo ovlivněno německým čípkovým /r/, které je považováno v češtině za výslovnostní chybu.

Docházelo i k nesprávné výslovnosti sykavek, která měla značný vliv na porozumění. Grafém /s/ se v němčině obvykle před samohláskou vyslovuje zněle jako /z/, naopak grafém /z/ se obvykle vyslovuje jako /c/. Docházelo tudíž k chybné výslovnosti ve slovech svity [zviti], zeť [cet], cizinec [cicinec]. Potíže nastaly při výslovnosti /z/ na začátku slova a uvnitř slova, kde došlo k záměně znělé hlásky /z/ za neznělou hlásku /s/ nebo k záměně hlásky /c/ za hlásku /z/, například zvoní [svoní], cítí [ziti]. I grafémy /sch/, /sp/, /st/ byly v některých případech vyslovovány jako hláska /š/, například schody [šchodi], zúčastnit se [zúčašnit se]. Naopak hláska /ž/ byla občas vyslovována jako hláska /č/, například žije [čije].

Skutečně byla odhalena i silná zaokrouhlenost a napjatost německých samohlásek /ö/, /ü/, /ä/, která měla vliv na kvalitu a výslovnost českých zadních vokálů /o/ a /u/. V ojedinělých případech docházelo k tzv. asimilaci (spodobě znělosti), při které bylo možné zachytit nedostatečné, až nedbalé vyslovení hlásky /a/, která se spíše podobala hlásce /e/, například základy [záklɛdi], děkuju [d'ek^hYjY].

Rovněž jsme zjistili chybnou artikulaci (zavřenější) u samohlásek /e/ a /o/. Při pozorování žáci tyto hlásky vyslovovali nedostatečně otevřeně, což působilo spíše nedbale. S nedostatečně přesnou výslovností souvisí i tzv. redukovaná výslovnost, jež je typická pro němčinu. V případě této redukované výslovnosti byly hlásky vyslovovány slabě nebo byly zcela vypuštěny, například [dveřə], [přítəl], [přišəl], [sedəl].

Odhalili jsme i řadu dalších výslovnostních nedostatků, jako je například vypouštění hlásky /h/ uvnitř slova nebo nesprávná výslovnost měkkopatrového [ŋ]. Zaznamenali jsme i chyby v rovině suprasegmentální. Docházelo ke špatnému kladení přízvuku, který nebyl vždy dán správně na první slabiku slova. Žáci chybně dávali přízvuk na předložku i na první slabiku slova, například 'u 'soudu, 've 'městě.

Zmíněné rozdíly ve výslovnosti musí vyučující předpokládat, seznámit se s nimi a volit takové metody, kterými lze správnou výslovnost problematických jevů nacvičovat a které pomohou i tyto chyby ve výslovnosti lépe odstranit.

9 Das Resümee

Diese Diplomarbeit beschäftigt sich mit dem Thema des Einflusses der Muttersprache – der deutschen Sprache auf die Aussprache der tschechischen Sprache. Sie ist in zwei Teile eingeteilt. Der erste Teil beschreibt das deutsche und tschechische phonetische System. In den nächsten Kapiteln wurden die Begriffe wie die Phonetik, Phonologie und Logopädie erläutert und germanische und slawische Sprachen verglichen. Dann haben wir die Spezifika bei der Annahme der Aussprache des Tschechischen als Fremdsprache bestimmt. Nach dem Vergleich dieser Sprachen und nach der Bestimmung der Grundunterschieden in der Aussprache werden die einzelnen Laute analysiert worden sein. Die Forschung haben wir in der Schule mit dem Namen Česká škola Karlsruhe in Deutschland durchgeführt. Auf dieser deutschen Schule wird Tschechisch als Fremdsprache unterrichtet. Während der Forschung wurden Tonaufnahmen von fünf Schülern angefertigt und die Hypothesen festgestellt. Diese Hypothesen werden im Schluss der Arbeit ausgewertet worden sein. Das Ziel unserer Diplomarbeit ist eventuelle Aussprachefehler zu entdecken und den erheblichen Einfluss der Muttersprache auf die Aussprache des Tschechischen als Fremdsprache nachzuweisen.

10 Seznam literatury

ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda : přehled a slovníky*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1946-0.

DUBĚDA T. *Jazyky a jejich zvuky. Univerzálie a typologie ve fonetice a fonologii*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1073-6.

ERHART, A. *Indoevropské jazyky : srovnávací fonologie a morfologie*. Praha: Academia, 1982.

ERHART, A. *Základy jazykovědy*. Praha: SPN, 1990.

GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN, 2008. 799 s. ISBN 978-80-7106-980-5.

HÁLA, B. *Výslovnost spisovné češtiny*. Praha: ČSAV, 1967.

HOBERG, R.; HOBERG, U. *Deutsche Grammatik*. Mannheim: Dudenverlag, 1997. ISBN 3-411-05572-3.

HŮRKOVÁ-NOVOTNÁ, J. *Česká výslovnostní norma*. Praha: Scientia, 1995. ISBN 80-85827-93-X.

KARLÍK, P.; NEKULA, M.; PLESKALOVÁ, J. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: LN, 2002. ISBN 987-80-7106-484-8.

KEJKLÍČKOVÁ, I. *Logopedie v ošetrovatelské praxi*. Praha: Grada, 2011. 978-80-247-2835-3.

KLENKOVÁ, J.; BOČKOVÁ, B.; BYTEŠNÍKOVÁ, I. *Kapitoly pro studenty logopedie*. Brno: Paido, 2012. ISBN 978-80-7315-229-1.

KLIMEŠ, L. *Slovník cizích slov*. Praha: SPN, 2005. ISBN 80-7235-272-5.

KOHLER, K. J. *Einführung in die Phonetik des Deutschen*. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1977. ISBN 3-503-01237-0.

KOVÁŘOVÁ, A. *Úvod do fonetiky a fonologie němčiny*. Brno: MU, 2003. ISBN 80-210-3263-4.

KRČMOVÁ, M. *Úvod do fonetiky a fonologie pro bohemisty*. Ostrava: OU, 2010. ISBN 978-80-7368-636-9.

Mluvnice češtiny 1. Fonetika, fonologie, morfonologie a morfematika, tvoření slov. Praha: Academie, 1986.

PALA, K.; VŠIANSKÝ, J. *Slovník českých synonym*. Praha: LN, 2000. ISBN 80-7106-450-5.

PALKOVÁ, Z. *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: Karolinum, 1994. ISBN 80-7066-843-1.

POKORNÁ, J.; VRÁNOVÁ, M. *Přehled české výslovnosti : logopedická a ortoepická cvičení pro dospělé*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-169-3.

POMPINO-MARSCHALL, B. *Einführung in die Phonetik*. Berlin: Walter de Gruyter, 2009. ISBN 978-3-11-022480-1.

ROMPORTL, M. *Základy fonetiky*. Praha: SPN, 1975.

Internetové zdroje

Krčmová, M. *Fonetika* [online]. Brno: 2007 [citováno 16. března 2015]. Dostupný na: <http://is.muni.cz/elportal/estud/ff/js07/fonetika/materialy/ch05.html>.

Mareš, P. *Úvod do lingvistiky a lingvistické bohemistiky* [online]. Praha: 2014 [citováno 5. ledna 2015]. Dostupný z: http://www.cupress.cuni.cz/ink2_stat/dload.jsp?prezMat=45188.

Metodika přípravy ke zkoušce z českého jazyka pro žadatele o trvalý pobyt (úroveň A1) [online]. Praha: 2008. Dostupný z: http://trvaly-pobyt.cestina-pro-cizince.cz/uploads/Dokumenty/cest_pro_ciz_final.pdf. [citováno 5. března 2015].

Müllerová, V. *Problémy nácviku výslovnosti při výuce češtiny jako cizího jazyka u německých mluvčích* [online]. České Budějovice, 2009. Diplomová práce na Fakultě pedagogické Jihočeské univerzity ČB na katedře germanistiky. Dostupné z: http://theses.cz/id/wfns7q/downloadPraceContent_adipIdno_64381743 [citováno 7. března 2015].

Pavlíková, I. *Čeština pro cizince. 1. kurz.* [online] Praha: ČVUT. Fakulta jaderná a fyzikálně inženýrská. 2005 [citováno 7. března 2015]. Dostupné z: <http://tjn.fjfi.cvut.cz/~pavlikova/Materialy/Cestina1.pdf>.

Ždiarská, D. *Specifika vyučování češtiny jako cizího jazyka pro německé rodilé mluvčí* [online]. České Budějovice, 2007. Diplomová práce na Fakultě pedagogické Jihočeské univerzity ČB na katedře germanistiky. Dostupné z: http://theses.cz/id/7c0pqu/downloadPraceContent_adipIdno_1743 [citováno 7. března 2015].

11 Přílohy

Příloha č. 1

Úkoly zaměřené na procvičení výslovnosti

u – ú, ů

budu, ruku, kus, hůl, kůl, kůň, půjdu, dupu, u sudu, domů, pánům, profesorů,
píšu profesoru Novákovi, trojúhelník, útok, zúčastnit se

ě

běží, tobě, obědvá, pěšky, pět, pěkně, světlý, svět, Věra, země, město, náměstí,
umění, věděl, děkuju, seděl, štěstí, těší mě, ve městě, Němec, něco

di, dí – ti, tí

ti – ty, mladí – mladý, škodí – škody, rádi – rády, díky – dýky,

dy, dý – ty, tý

radí – rady, chodí – schody, vodí – vody, tiká – tyká, čistí – čistý, hostí – hosty, cítí – city,
svítí – svity, vrátí – vraty

ni, ní – ny, ný

hodní – hodný, psaní – psaný, páni – pány, daní – daný, krásní – krásný,
zvoní – zvony, dní – dny, sní – sny

e, é – ě

děj – dej, vědě – vede, němá – nemá, daně – dané, těma – téma, stěna – sténá,
utěrka – úterka, rovně – rovné

ou

houpou, hloupou, poslouchá, houska, smlouvou, knihou, moukou, troubí,
používá – poukazuje – poučuje, doučuje

ř

třída, vepředu, dveře, nahoře, moře, skříň, dobře, talíř, příbor, přicházejí, přináší,
přítel, středa, přestávka, řády, převzala, přišel, příklady, přístroj, přestane, říká,
otevře, tři, křeslo, prostředek

č

černý, červený, ručník, večer, čistý, čaj, čeština, Čech, Češka, český, čtvrtek,

z

vzadu, na obraze, zítra, zvoní, cizinec, zelený, televize, za chvíli, zajímavý,
rozumějí, v Praze, cizí

h

nahoře, hnědý, hodiny, ahoj, vhodný, tehdy, duha, hezký, hodina, koho, ho

h – ch

pohyby – pochyby, sluhu – sluchu, míhat – míchat, hlad – chlad, huť – chuť,
hýbá – chyba, hloupá – chlouba, nahází – nachází, hodí – chodí

r – ř

dobré – dobře, večery – večerí, zahraje – zahřeje, rým – Řím, rasa – řasa,
hory – hoří, var – vař, bratry – bratři

n – ň

Pinkalinka Pinkalinka Pánu Bohu do okýnka

Niněrista s niněrou neřekl ani ň

Zmíněná zmínka změnila mé mínění o znepokojivých nezapomenutelných
vzpomínkách

Tanyny Nanyňko, tananá

Ničemník ničemně zničil pomník

Tonka tenká jako Lenka, lepší tenká Apolenka

f – v

Vyskočil vyskočil, Vyskočilku přeskočil. Vyskočilka vyskočila, Vyskočila přeskočila.

Foukej, foukej větříčku

Víno voní, vůně vane

Všem vřelé pozdravení - Váš Věna

Vávro, vidle vem, vyžeň vlka ven. Vávra vidle vzal, vlka ven vyhnal

Lékárník Famfule zfamfrněl Filipku

p, t, k

nástup absolventa, horoskop matky, důvtip architekta, přístup uživatele, strop obydlí, přístup
voliců, nechat růst, obdivovat akrobata, nosit amulet, k intenzitě, číšník účtoval, přítok řeky,
divák dramatu

Asimilace

Obchod, teď, odpoledne, kamarádka, hezký, kde, kdo, obraz, na shledanou, nerad, přestávka, procházka, odpovídá, hlad, zpěv, lávka, muž, nůž, dívka, Roland, polévka, tužka, uprostřed

Test výslovnosti - Abeceda

Anna má banán?
Budí ho bubnování na buben.
Citlivý pacient hledá pomoc v nemocnici.
Čeká na počítač.
Dávno odjel na dovolenou do Dubí.
Děkuje Miladě v unuděném divadle.
Evě je pěkně.
Filmuje houf fandů u fontány.
Geolog má magnolii.
Hana ho uhlídala.
Chová hoch v chalupě v kuchyni chameleona?
I kdyby ji vylili.
Jaký je tvůj kajak?
Kolik koupil mouky?
Letěl letadlem.
My máme dům.
Nemá pan Benák jiná kamna?
Někdy je u tůně laň.
Olovo pod oknem.
Pomalou popojel pod okap.
Referent informuje výbor o programu restrukturalizace.
Řidič zavřel dveře.
Kuchař přidal přátelům tři pepře.
Souseda pokousal pes.
Šedý šátek a deštník má Tomáš.
Tento tajemný diplomat.
Tiše se zeť těší na pouť.
U úlu bubnuju.
Vylil vodu na noviny.
Zná základy fyziky.
Žije manželka v Žilině?

Příloha č. 2

Slovanské jazyky

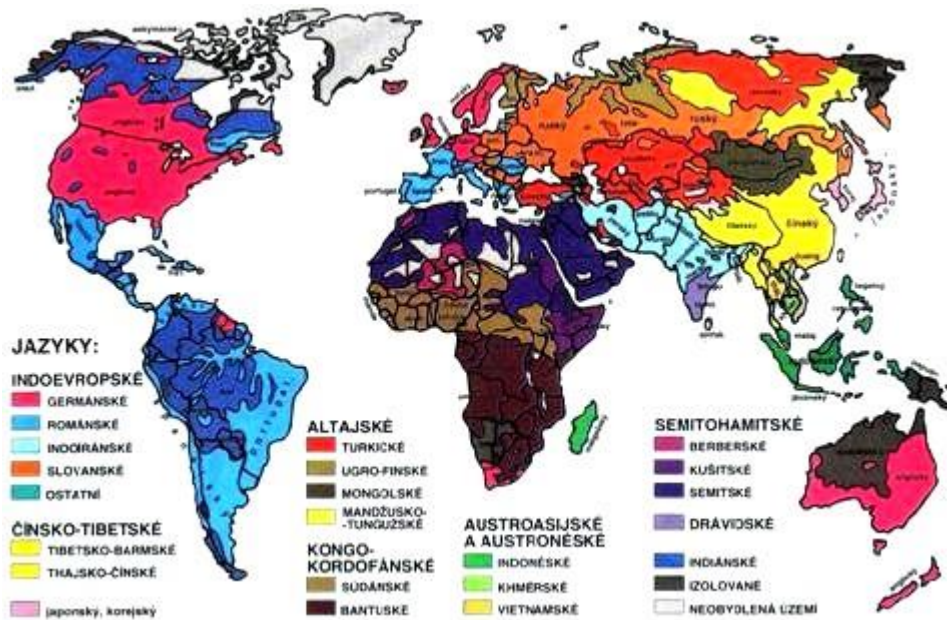
Zdroj: http://ucenischalupou.chytrak.cz/cesky_jazyk_2/1_3.htm. [citováno 24. ledna 2015]

Příloha č. 3

Jazyky světa

Zdroj:[http://ostravaeducanet.cz/svoboda/vyuka/kvinta/lidske_rasy_a_narody_jazyky_a_pisma](http://ostravaeducanet.cz/svoboda/vyuka/kvinta/lidske_rasy_a_narody_jazyky_a_pisma.htm).htm. [citováno 24. ledna 2015]

Příloha č. 4

IPA

Zdroj: <http://is.muni.cz/elportal/estud/ff/js07/fonetika/materialy/apa.html>. [17. března 2015]

THE INTERNATIONAL PHONETIC ALPHABET (revised to 1993)

CONSONANTS (PULMONIC)

	Bilabial	Labiodental	Dental	Alveolar	Postalveolar	Retroflex	Palatal	Velar	Uvular	Pharyngeal	Glottal
Plosive	p b			t d		ʈ ɖ	c ɟ	k ɡ	q ɢ		ʔ
Nasal	m	ɱ		n		ɳ	ɲ	ŋ	ɴ		
Trill	ʙ			r					ʀ		
Tap or Flap				ɾ		ɽ					
Fricative	ɸ β	f v	θ ð	s z	ʃ ʒ	ʂ ʐ	ç ʝ	x ɣ	χ ʁ	ħ ʕ	h ɦ
Lateral fricative				ɬ ɮ							
Approximant		ʋ		ɹ		ɻ	j	ɰ			
Lateral approximant				l		ɭ	ʎ	ʟ			

Where symbols appear in pairs, the one to the right represents a voiced consonant. Shaded areas denote articulations judged impossible.

CONSONANTS (NON-PULMONIC)

Clicks	Voiced implosives	Ejectives
◌ ɸ	ɓ Bilabial	ʼ as in:
◌ ǀ	ɗ Dental/alveolar	ɸ' Bilabial
◌ ǃ (Post)alveolar	ɟ Palatal	t' Dental/alveolar
◌ ǁ Palatoalveolar	ɠ Velar	k' Velar
◌ ǂ Alveolar lateral	ʄ Uvular	s' Alveolar fricative

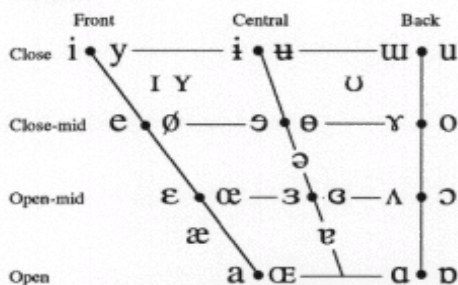
SUPRASEGMENTALS

ˈ	Primary stress	fəʊnə'tɪʃən
ˌ	Secondary stress	
ː	Long	eː
ˑ	Half-long	eˑ
◌̥	Extra-short	ɛ̥
◌̤	Syllable break	ɪ.ækt
◌̦	Minor (foot) group	
◌̨	Major (intonation) group	
◌̣	Linking (absence of a break)	

TONES & WORD ACCENTS

LEVEL	CONTOUR		
◌̥ or ˥	Extra high	ě or ˥	Rising
˥	High	ē	Falling
◌̤	Mid	ẽ	High rising
◌̦	Low	è	Low rising
◌̨	Extra low	ę̃	Rising-falling etc.
↓	Downstep		Global rise
↑	Upstep		Global fall

VOWELS

Where symbols appear in pairs, the one to the right represents a rounded vowel.

OTHER SYMBOLS

ɱ	Voiced labial-velar fricative	ç ʝ	Alveolo-palatal fricatives
ɰ	Voiced labial-velar approximant	ɭ	Alveolar lateral flap
ɰ	Voiced labial-palatal approximant	ɥ	Simultaneous ʃ and X
ħ	Voiced epiglottal fricative	Affricates and double articulations can be represented by two symbols joined by a tie bar if necessary.	
ʕ	Voiced epiglottal fricative		
ʡ	Epiglottal plosive		

kp̄ ts̄

DIACRITICS

Diacritics may be placed above a symbol with a descender, e.g. ŋ̥

◌̥	Voiceless	◌̤	Breathy voiced	◌̦	Dental	◌̨	Dental
◌̦	Voiced	◌̨	Creaky voiced	◌̩	Apical	◌̪	Apical
◌̪	Aspirated	◌̫	Linguolabial	◌̬	Laminal	◌̭	Laminal
◌̫	More rounded	◌̬	Labialized	◌̮	Nasalized	◌̯	Nasalized
◌̬	Less rounded	◌̭	Palatalized	◌̮	Nasal release	◌̯	Nasal release
◌̭	Advanced	◌̮	Velarized	◌̯	Lateral release	◌̰	Lateral release
◌̮	Retracted	◌̯	Pharyngealized	◌̰	No audible release	◌̱	No audible release
◌̯	Centralized	◌̱	Velarized or pharyngealized	◌̲		◌̳	
◌̱	Mid-centralized	◌̲	Raised	◌̳		◌̴	
◌̲	Syllabic	◌̳	Lowered	◌̴		◌̵	
◌̳	Non-syllabic	◌̴	Advanced Tongue Root	◌̵		◌̶	
◌̴	Rhoticity	◌̵	Retracted Tongue Root	◌̶		◌̷	

Příloha č. 5

Nejčastější chyby ve výslovnosti

